

SUOMEN KANSALLISBIBLIOGRAFIA

Finlands nationalbibliografi
Finnische Nationalbibliographie

1 4 8 8 – 1 7 0 0

Toimittaneet - Redigerad av - Redaktion

Tuija Laine & Rita Nyqvist

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TOIMITUKSIA 642
HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTON JULKAISUJA 59

Tekninen toteutus - Teknisk redigering - Technische Durchführung

Heikki Katajisto

Lay out Markus Itkonen

Päällys Omslag Einband Jari Koski

UDK 01

ISBN 951-717-907-3

ISSN 0355-1768

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1996

SISÄLLYS - INNEHÅLL - INHALT

Alkusana	7
Förord	8
Vorwort	9
<i>Esko Häkli</i>	
Suomen vanhimman kirjallisuuden kansallisbibliografia	10
Nationalbibliografin över Finlands äldsta litteratur	16
Die Nationalbibliographie der ältesten finnischen Literatur	23
<i>Tuija Laine & Rita Nyqvist</i>	
Johdanto	31
Inledning	35
Einleitung	39
Yhteisönnimet - Institutionsnamn - Körperschaftsnamen	44
Julkaisutyypit - Publikationstyper - Publikationstypen	44
Lyhenteet ja merkit - Förkortningar och tecken - Abkürzungen und Zeichen	44
Sanastoa - Termer - Wörter und Wendungen	45
Bibliografiat - Bibliografier - Bibliographien	46
Suomen kansallisbibliografia 1488-1700 - Finlands nationalbibliografi 1488-1700 - Finnische Nationalbibliographie 1488-1700	49

ALKUSANA

Suomen kansallisbibliografia 1488-1700 on syntynyt ajanjakson 1488-1800 kattavan Suomen vanhimman kirjallisuuden bibliografiahankkeen tuloksena. Työ käynnistyi vuonna 1986 Suomen kulttuurirahaston myöntämän suunnitteluapurahan turvin, minkä jälkeen Helsingin yliopisto myönsi kolmivuotiskaudeksi 1987-89 tutkimusapurahan. Koneen Säätiö myönsi apurahan hankkeeseen kuuluneen kirjahistoriallisen bibliografian laatimista varten. Ratkaiseva käänne tapahtui syksyllä 1989, kun Kansallis-Osake-Pankki teki Helsingin yliopistolle huomattavan rahalahjoituksen ja osoitti sen suoraan bibliografiahankkeeseen. Vasta tämä lahjoitus teki monivuotisen työn valmistumisen mahdolliseksi. Kansallis-Osake-Pankin johdon ohella lahjoituksen saamiseen vaikuttivat merkittävällä tavalla Helsingin yliopiston silloinen kansleri, akateemikko Olli Lehto ja vararehtori, professori Risto Ihamuotila. Esitän kaikille hanketta lahjoituksin tukeneille kunniottavat kiitoksemme.

Kiitän lämpimästi myös kaikkia niitä, jotka ovat edistäneet hanketta työskentelemällä käytännössä sen toteuttamiseksi tai muulla tavoin tukemalla sen toimintaedellytyksiä. Filosofian lisensiaatti Jussi Nuorteva on ollut keskeisessä asemassa työtä suunniteltaessa ja sen rahoitusta järjestettäessä. Professori Pentti Laasonen on antanut panoksensa hankkeen toisena vastuullisena johtajana ja professori Simo Heininen on sekä neuvottelukunnan jäsenenä että tärkeiden ulkomaisten kirjastojen kokoelmien tutkijana edistänyt myös käytännön tasolla projektin toteuttamista. Esitän lämpimät kiitokseni myös neuvottelukunnan jäsenille samoin kuin kaikille niille, jotka ovat työskennelleet projektissa, heidän antaumuksella tekemästään työstä.

Useat ulkomaiset kirjastot ovat avanneet ovensa projektin tutkijoille ja edesauttaneet heidän työtään. Erityisesti haluan kiittää ruotsalaisia kirjastoja niiden antamasta avusta. Kiitoksen ansaitsevat myös kirjaston oma kaukopalvelu sekä kansalliskokoelman vanhimman osan virkailijat, joita hanke on näitten vuosien aikana ahkerasti työllistänyt.

Nyt painettuna ilmestyvä bibliografia julkaistaan yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa, mistä esitän Seuralle parhaat kiitoksemme. Bibliografian 1700-luvun osuus saatetaan käytettäväksi elektronisessa muodossa.

Esko Häkli

FÖRORD

Finlands nationalbibliografi 1488-1700 har tillkommit som ett resultat av ett bibliografiprojekt över den äldsta litteraturen i Finland, för perioden 1488-1800. Arbetet påbörjades år 1986 med hjälp av ett planeringsunderstöd från Suomen kulttuurirahasto (Finska kulturfonden), därefter beviljade Helsingfors universitet ett treårigt forskningsanslag för åren 1987-89. Stiftelsen Koneen Säätiö beviljade ett understöd för ett delprojekt, sammanställandet av en bokhistorisk bibliografi. Ett avgörande steg togs hösten 1989, då Kansallis-Osake-Pankki gjorde en betydande donation till Helsingfors universitet och anvisade den i sin helhet för bibliografiprojektet. Det mångåriga arbetet har kunnat slutföras först tack vara denna donation. Förutom Kansallis-Osake-Pankkis ledning medverkade kansler för Helsingfors universitet, akademiker Olli Lehto och prorektor, professor Risto Ihmuotila på ett avgörande sätt vid donationens tillkomst. Jag vill härmed uttrycka vår tacksamhet till alla som med olika donationer har understött bibliografiprojektet.

Jag vill också rikta ett varmt tack till alla som har deltagit i projektets genomförande, med praktiska arbetsinsatser eller med att stöda dess verksamhet i andra former. Filosofie licentiat Jussi Nuorteva har stått i en nyckelställning i planerings- och finansieringsskedet. Professor Pentti Laasonen har gjort en stor insats som andre ansvarige ledare för projektet och professor Simo Heininen har både som medlem av ledningsgruppen och under forskningsvistelser i många viktiga utländska bibliotek kunnat främja projektets genomförande i praktiken. Jag vill härmed framföra ett varmt tack för ett uppoffrande arbete till ledningsgruppens medlemmar och till alla som arbetat inom projektet.

Många utländska bibliotek har öppnat sina dörrar för projektets forskare och bistått dem i deras arbete. Särskilt vill jag tacka biblioteken i Sverige för ett stort tillmötesgående. Ett tack skall också riktas till universitetsbibliotekets egen fjärrlåneservice och till tjänstemännen vid nationalsamlingens äldsta del, som i många år har blivit flitigt anlitade av bibliografiprojektet.

Denna bibliografi utges i tryck gemensamt av Helsingfors universitetsbibliotek och Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Finska litteratursällskapet) och jag vill framföra mitt varma tack till sällskapet för ett gott samarbete.

Bibliografins material över 1700-talets litteratur kommer att ställas till förfogande endast i elektronisk form.

Esko Häkli

VORWORT

Die vorliegende *Finnische Nationalbibliographie 1488–1700* ist ein Ergebnis des Bibliographieprojektes zur ältesten finnischen Literatur 1488–1800. Das Projekt wurde 1986 mit Hilfe von Planungsmitteln begonnen, die die *Suomen Kulttuurirahasto* (die „Finnische Kulturstiftung“) bewilligt hatte, wonach von der Universität Helsinki ein Forschungsstipendium für den Dreijahreszeitraum 1987–89 bewilligt wurde. Die Kone-Stiftung steuerte ein Stipendium zur Erstellung der zum Projekt gehörenden buchgeschichtlichen Bibliographie bei. Entscheidend war aber die beachtliche Geldschenkung, die die Bank Kansallis-Osake-Pankki der Universität Helsinki im Herbst 1989 machte und direkt dem Bibliographieprojekt zuwies. Erst diese Schenkung machte die Durchführung des mehrjährigen Projektes möglich. Neben der Direktion der Kansallis-Osake-Pankki haben sich bei dem Zustandekommen der Schenkung auch der Kanzler der Universität Helsinki und Mitglied der Akademie Professor Olli Lehto und der damalige Prorektor Professor Risto Ihmuotila ganz besonderen Verdienst erworben. Allen jenen, die dieses Projekt durch Schenkungen unterstützt haben, sei hiermit unser ergebenster Dank ausgedrückt.

Sehr herzlich sei auch allen gedankt, die durch ihre praktische Arbeit an der Durchführung des Projektes beteiligt waren oder sich sonst um sein Zustandekommen verdient gemacht haben. Lic. Jussi Nuorteva hatte einen wichtigen Anteil bei der Planung des Projektes und der Organisation seiner Finanzierung. Prof. Pentti Laasonen hat als zweiter verantwortlicher Leiter gewirkt und Professor Simo Heininen hat sich einmal als Mitglied des wissenschaftlichen Beirats und auch auf praktischem Niveau durch seine Forschungen in wichtigen Sammlungen ausländischer Bibliotheken um die Durchführung des Projektes verdient gemacht. Den Mitgliedern des wissenschaftlichen Beirats sowie allen, die an dem Projekt mitgearbeitet haben, sei für ihre hingebungsvolle Arbeit herzlich gedankt.

Viele ausländische Bibliotheken haben den an dem Projekt arbeitenden Wissenschaftlern ihre Türen geöffnet und ihre Arbeit unterstützt. Besonders möchte ich den schwedischen Universitätsbibliotheken für ihre Hilfe danken. Dank haben auch die Mitarbeiter, die in der Fernleihe und dem ältesten Teil der Fennica-Sammlung unserer Bibliothek beschäftigt sind, verdient; sie sind von dem Projekt viele Jahre hindurch sehr in Anspruch genommen worden.

Die jetzt gedruckt vorliegende Bibliographie erscheint in Zusammenarbeit mit der Finnischen Literaturgesellschaft. Der Gesellschaft sei dafür herzlich gedankt. Der zweite Teil der Bibliographie mit der Literatur des 18. Jahrhunderts wird nur in elektronischer Form zugänglich gemacht werden.

Esko Häkli

SUOMEN VANHIMMAN KIRJALLISUUDEN KANSALLISBIBLIOGRAFIA

Mitä lasketaan kuuluvaksi Suomen kirjallisuuteen?

Ensimmäinen Suomea varten julkaistu kirja oli Lyypekissä 1488 painettu Missale Aboense. Ensimmäiset suomenkieliset kirjat, mm. ABC-kirjan ja Uuden Testamentin suomennoksen, julkaisi 1540-luvulla Mikael Agricola. Kirjallisuuden kielenä oli 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka pääosin ruotsi, oppineiden julkaisujen käyttäessä kauan latinaa. Suomen kieltä käytettiin varhaisina vuosisatoina lähinnä uskonnollisessa kirjallisuudessa. Sen lisäksi ilmestyi jonkin verran laki- ja asetustekstejä, almanakkoja ja tilapäärunoutta. Tunnusomaista varhaisimmalle suomenkieliselle kirjallisuudelle oli, että se oli käännöskirjallisuutta, kirjoitettu alun pitäen jollakin muulla kielellä, pääasiassa ruotsiksi.

Ruotsinkielisen kirjallisuuden ja ruotsiksi ilmestyneitten painotuotteitten ala laajeni uskonnollisen kirjallisuuden ulkopuolelle tuntuvasti aikaisemmin ja tuntuvasti laveammalle kuin suomenkielisen kirjallisuuden ala. Niinpä hallinnon tarvitsemat runsaslukuiset julkaisut olivat ruotsinkielisiä, samoin lukumäärältään merkityksellinen henkilökirjallisuus. Ruotsin kielellä alettiin vähitellen laatia myös oppikirjoja, kaunokirjallisuuteen luettavaa kirjallisuutta sekä taloudellista kirjallisuutta, vain tärkeimmät kirjallisuuden lajit mainitaksemme.

Suomen ensimmäinen kirjapaino perustettiin yliopiston yhteyteen Turkuun ja aloitti toimintansa 1642. Se sai 1660-luvun lopulla rinnalleen ja kilpailijakseen toisen kirjapainon. Kolmas, lyhytaikaiseksi jäänyt kirjapaino toimi Viipurissa 1600- ja 1700-lukujen taitteessa. Myöhemmin 1700-luvulla perustettiin kirjapaino myös Vaasaan. Kirjapainojen lukumäärä pysyi Suomessa aina 1800-luvulle saakka vähäisenä.

Ennen vuotta 1642, ja eräin osin vielä sen jälkeenkin, kirjallisuutta painettiin Suomea varten etupäässä Tukholmassa. Varhempina aikoina yksittäisiä julkaisuja painettiin myös Pohjois-Saksassa. Venäjän vallan alaisuuteen siirtyneen Kaakkois-Suomen eli ns. Vanhan Suomen tarpeisiin painettiin kirjoja 1700-luvun jälkipuoliskolla jonkin verran myös Virossa.

Suomen kirjallisuuden määrittelyssä on otettava kantaa useisiin eri näkökohtiin, koska kirjallisuuden alaa ei voida yksitulkintaisesti määritellä esimerkiksi maantieteellisten kriteerien tai kielen tai tekijöiden mukaan. Edellä jo todetuista syistä Suomen vanhaa kirjallisuutta ei voida rajata ainoastaan siihen aineistoon, joka on painettu Suomen rajojen sisäpuolella, vaikka päättäisiinkin sopimukseen siitä, minkä ajanjakson rajoja määrittelyssä noudatetaan. Kieleltään Suomen kirjallisuus on monikielistä; kirjallisuuden pääkielenä oli ennen vuotta 1800 ruotsi, mikä tekee rajankäynnin Ruotsissa ilmestyneen kirjallisuuden kanssa välttämättömäksi, varsinkin kun samaa ruotsinkielistä kirjallisuutta käytettiin usein sekä Suomessa että Ruotsissa. Edelleen on selvítettävä, ketkä voidaan kirjojen tekijöinä ja julkaisijoina laskea suomalaisiksi. Yhtenäisessä valtakunnassa oli yhteiskunnan ylätason liikkuvuus ennen vuotta 1809 erittäin suuri. Aateliston lisäksi oppineisto ja korkeat virkamiehet liikkuvat ahkerasti valtakunnan eri osien välillä.

Suomen kirjallisuuden erityisluonne nähtiin jo suhteellisen varhain. Niinpä Ruotsin suurvaltakauden johtava humanistinen tutkija Johannes Schefferus (1621-1679) sisällytti teokseensa *Svecia literata* (1680) liitteen (Appendix, in qua exhibentur Fennicae gentis scriptores nonnulli),

jossa hän teki selkoa suomalaisten kirjoittajien tuotannosta vuoteen 1671. Se oli ensimmäinen yritys laatia luettelo suomalaisten julkaisemista teoksista, niin puutteellinen kuin se kaiken kaikkiaan olikin. Vuonna 1719 Anders Anton Stiernman julkaisi kokonaisen teoksen, *Aboa literata*, jossa hän teki selkoa Suomen oppineisuudesta ja Suomessa julkaistusta kirjallisuudesta. Niin poliittinen kuin Stiernmanin kirjan tarkoitus olikin, mikään ei muuta sitä tosiasiaa, että Suomi nähtiin siinä omana kokonaisuutenaan. Tämä piirre tuli näkyville myös Stiernmanin julkaisemattajääneessä suurimittaisessa bibliografisessa teoksessa *Bibliotheca Suio-Gothica*, joka sisällsi erillisen jakson *Finlandia literata*. Ensimmäisenä tutkijana Turun akatemiassa suomalaisesta kirjallisuudesta kiinnostui näkyvästi Johan Bilmark (1728-1801), historian professori ja akatemian historian kirjoittaja. Hän jatkoi Schefferuksen ja Stiernmanin työtä ja toimitti Stiernmanin teokseen jatkon *Aboa literata continuata*, joka ulottui 1770-luvun alkuun. Bilmarkin kokoamat tiedot jäivät painamatta, mutta ne ovat säilyneet meidän päiviimme. Bilmarkin aikalainen, arkkipiispa Carl Fredrik Mennander (1712-1786) oli vieläkin huomattavampi suomalaisen kirjallisuuden kerääjä ja harrastaja. Näiden kahden merkkihenkilön panos oli suomalaisen kirjallisuuden ominaisluonteen tunnistamisen kannalta erittäin merkityksellinen. Mennander oli toiminut Turussa professorina ja piispana ennen nimitystään Uppsalan arkkipiispaksi. Hän istutti kiinnostuksensa Suomen kirjallisuutta kohtaan suojattiinsa Henrik Gabriel Porthaniin (1739-1804), joka oli Turun akatemian loistavin nimi ja joka huolehti yliopiston kirjastosta vielä senkin jälkeen, kun hän oli siirtynyt professorin virkaan.

Henrik Gabriel Porthan ryhtyi määrätietoisesti kokoamaan akatemian kirjastoon Suomen kirjallisuuden kokoelmaa. Porthanille suomalaiset olivat oma kansakunta eivätkä pelkästään yksi maakunta Ruotsin valtakunnassa. Kirjeessään Mennanderille 14.12.1780 hän kertoo pyrkivänsä vähitellen kokoamaan kirjastoon kaiken, mikä kuuluu kansakunnan kirjallisuuden historiaan. (”Så vidt möjligt är, skal jag efterhand söka at til vårt Acad. Bibliothek samla allt hvad til nationens Historia Literaria hörer.”) Vuotta myöhemmin Porthan täydensi tavoitettaan ilmoittamalla, että talteen oli tarkoin otettava joka ainoa kirjain, minkä maanmiehemme olivat menneinä vuosisatoina julkaisseet ja joka oli säästynyt kovilta kohtaloilta.

Porthan ei vielä katsonut tarpeelliseksi määritellä tarkemmin, mikä hänen mielestään kuului kansakunnan kirjallisuuteen. Hänen seuraajiensa mielenkiinto kohdistui vahvasti suomenkieleen kirjallisuuteen, joka ei kaivannut muita määrittelyjä kuin kielen. Ensimmäinen, joka piti tarpeellisena hahmottaa Suomen kirjallisuuden alan selvärajaisemmin, oli Fredrik Wilhelm Pipping (1783-1868), Porthanin oppilas ja hengenheimolainen. Tarve tähän rajankäyntiin oli syntynyt käytännön tilanteessa, kun Pippingin oli Turun palon jälkeen ryhdyttävä rakentamaan Suomen kirjallisuuden kokoelmaa uudestaan käytännöllisesti katsoen tyhjästä.

Pippingin muotoileman kannan mukaan Suomen kirjallisuuteen kuului kaikki Suomessa painettu ja kaikki suomalaisten kirjoittama kirjallisuus. Määritelmä oli vielä suhteellisen kapealainen. Sitä kehitti Sven Gabriel Elmgren, joka vuonna 1861 ilmestyneessä väitöskirjassaan esitti uuden selkeän määritelmän Suomen kirjallisuuden rajaukseksi. Määritelmän mukaan Suomen kirjallisuuteen kuuluvat

1. Kaikki suomeksi painetut julkaisut painopaikasta riippumatta
2. Kaikki Suomessa painetut julkaisut kielestä riippumatta
3. Kaikki suomalaisten tai Suomessa pääasiallisen elämäntyönsä tehneiden henkilöiden julkaisut kielestä ja painopaikasta riippumatta

Suomen kirjallisuuden eli Fennican myöhempi määritelmä pohjautuu pääosin Georg Schaumaniin (1870-1930). Vuonna 1913 ilmestyneessä teoksessaan *Om förvaltningen af offentliga forskningsbibliotek* hän määritteli Fennica-kirjallisuuden alan laueammin kuin Elmgren. Suomessa ilmestyneiden ja suomalaisten ulkomailla julkaisemien teosten lisäksi Fennica-kirjallisuuteen oli laskettava myös kaikki ulkomailla ilmestyneet Suomea, sen asukkaita, historiaa ja kieltä käsittelevät julkaisut.

Suomen vanhimman kirjallisuuden osalta noudatetaan tässä bibliografiahankkeessa jo vaikiintunutta rajausta. Mukaan on otettu

1. Kaikki Suomen alueella ilmestyneet julkaisut. Suomeen katsotaan tällöin kuuluvaksi myös ns. Vanha Suomi, eli alueet jotka Ruotsi menetti Venäjälle 1721 ja 1743 ja jotka 1812 liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan.
2. Kaikki suomalaisten tekijöitten ulkomailla (myös Ruotsissa) ilmestyneet julkaisut sekä kaikki suomen kielellä ilmestyneet julkaisut tekijästä riippumatta. Suomalaiseksi katsotaan myös
 - Suomessa asuneista vanhemmista Suomessa syntynyt, vaikka asianomainen olisikin tehnyt elämäntyönsä Suomen ulkopuolella
 - ulkomailla syntynyt, jonka viimeinen virkapaikka oli Suomessa
3. Muiden kuin alun perin suomalaissyntyisten henkilöiden ulkomailla ilmestynyt tuotanto, mikäli tekijä on ollut virassa Suomessa ja mikäli julkaisut liittyvät hänen virkatehtäviinsä.

Vuoteen 1809 mennessä oli Suomen kirjallisuuteen luettavaa aineistoa ilmestynyt noin 17 000 julkaisua, kun myös pienet yksittäiset julkaisut kuten arkhiveisut, akateemiset oraatiot ja yksilehtiset asetukset lasketaan mukaan. Tästä kokonaismäärästä suomenkielisten julkaisujen osuus on runsaat 2000, latinankielisten osuus runsaat 4000 loppujen ollessa ruotsinkielisiä. Suurimpia yksittäisiä ryhmiä ovat akateemiset julkaisut, kuten väitöskirjat ja oraatiot, henkilökirjaset erityisesti 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa sekä erityyppiset viralliset julkaisut 1700-luvun jälkipuoliskolla. Itsenäisiksi julkaisuiksi katsottavien kirjojen osuus alkoi kasvaa vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen.

Suomen vanhimman kirjallisuuden bibliografiat

Ennen vuotta 1800 ilmestyneestä Suomen kirjallisuudesta ei ole ollut yhtenäistä kansallisbibliografiaa ennen nyt ilmestyvää bibliografiaa. Bibliografioita on ilmestynyt runsaasti, mutta ne ovat kattaneet aina vain jonkin osa-alueen.

Aiemmin mainitut Johannes Schefferuksen ja Anders Anton Stiernmanin teokset olivat lajissaan ensimmäiset Suomen kirjallisuuden yleiskatsaukset. Sen enempää Carl Fredrik Mennander kuin Henrik Gabriel Porthankaan eivät koonneet bibliografisia julkaisuja, vaikka julkaisivatkin useita merkittäviä tutkimuksia, jotka valaisevat Suomen kirjallisuuden historiaa. Porthanilla oli kuitenkin aikomus laatia suomalaisen kirjallisuuden repertorio. Tämän aikeen toteutti kirjaston amanuenssi Carl Niclas Keckman julkaisemalla vuonna 1821 luettelonsa *Förteckning å härtils vederliggen tryckta Finska skrifter*. Jo Porthan oli kiinnittänyt erityistä huomiota nimenomaan suomenkieliseen kirjallisuuteen, josta aikaisemmin oli tuskin lainkaan oltu kiinnostuneita. Keckman luetteloi yksinomaan suomenkielistä kirjallisuutta, mikä kuvasteli myös ajankohdan kansallisuusideologian ajattelutapaa. Vuoden 1809 jälkeisessä uudessa valtiollisessa tilanteessa piti ns. Turun romantiikka suomalaisen kansakunnan varsinaisena äidinkielenä suomea, minkä takia suomenkielinen kirjallisuus muodosti maan varsinaisen kansalliskirjallisuuden. Keckmanin bibliografiaa pidettiin kansallisbibliografiana, vaikka sen tekijä oli hyvin selvillä bibliografian puutteellisuudesta. Sitä varten hän käynnisti hankkeet, joiden tarkoituksena oli kerätä bibliografiaan täydennyksiä.

Kirjallisuuden tutkimukseen ja kartoittamiseen tähdänneet harrastukset joutuivat uuteen vaiheeseen sen jälkeen, kun tulipalo syksyllä 1827 tuhosi Turun kaupungin ja sen mukana myös akatemian kirjaston. Suurin ponnistuksin koottu 40 000 nidoksen suuruinen kirjasto haihtui tuhaksi ja sen mukana hävisi myös Suomen kirjallisuuden kokoelma. Tulipalon jälkeen yliopisto siirrettiin vuonna 1828 Helsinkiin, ja kirjastonhoitaja Fredrik Wilhelm Pipping (1783-1868) joutui aloittamaan suomalaisen kirjallisuuden kokoelman rakentamisen tyhjästä.

Yhdessä kokoelman kartuttamisen kanssa Pipping kokosi myös seikkaperäisen suomenkielisen kirjallisuuden bibliografian. Vuosina 1856-1857 ilmestyi hänen toimittamanaan suomenkielisen kirjallisuuden perusbibliografia *Förteckning över i tryck utgifna skrifter på Finska - Luettelo Suomeksi prääntätyistä kirjoista*. Pipping jatkaa Keckmanin linjaa suomenkielisen kirjalli-

suuden bibliograafina, vaikka hän tutkijana ja kirjakokoelman luojana kohdisti kiinnostuksensa myös muunkieliseen kirjallisuuteen. Pippingin bibliografia sai jo omana aikaan runsaasti kiitosta täydellisyydestään. Siihen on jälkeen päin kyetty tekemään vain varsin rajallinen määrä täydennyksiä, jotka Irja Rämä julkaisi vuonna 1984. Pipping on yhä edelleen kirkkain yksittäinen nimi Suomen kansallisbibliografian historiassa, ja kaikki myöhemmät sukupolvet ovat rakentaneet hänen työnsä varaan.

Pippingin aikalainen Sven Gabriel Elmgren (1817-1897) julkaisi vuosina 1861 ja 1865 ilmestyneessä kaksiosaisessa väitöskirjassaan *Öfversigt af Finlands litteratur* bibliografian Suomen kirjallisuudesta vuosilta 1542-1770 ja 1771-1863. Bibliografia on arvokas siinä mielessä, että se käsittää kaikenkielisen kirjallisuuden. Toisaalta se kuitenkin on kaikkea muuta kuin täydellinen. Elmgren on rajannut tietoisesti suuria kirjallisuusryhmiä teoksensa ulkopuolelle.

Suomenkielisen kirjallisuuden modernin kansallisbibliografian sarjan aloitti Valfrid Vase-niuksen toimittama nide *Suomalainen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. La littérature finnoise. Catalogue alphabétique et systématique 1544-1877*. (Helsinki 1878). Bibliografia sisältää täydennyksiä aikaisempiin bibliografioihin myös ennen vuotta 1800 ilmestyneen kirjallisuuden osalta.

Näitten yleisbibliografioitten lisäksi on julkaistu huomattava määrä erikoisbibliografioita, jotka ovat täydentäneet tietämystämme vanhasta suomalaisesta kirjallisuudesta. Bibliografioita ovat seuraavassa mainittujen julkaisseet mm. Hultin, Leinberg ja Sainio.

Uusimman bibliografisen kirjallisuuden tärkeimmät julkaisut vanhan kirjallisuuden alalla ovat Toini Melanderin ja J. Vallinkosken bibliografiat. Niistä edellinen, *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562-1713* kattaa yhden merkittävimmistä kirjallisuusryhmistä isoa vihaa edeltävältä ajalta. J. Vallinkoski puolestaan julkaisi perusteellisen luettelon Turun akatemian väitöskirjoista, *Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828. Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboensis) 1642-1828* 1-2.

Vallinkosken suunnitelmama oli saada käyntiin järjestelmällinen vanhan kirjallisuuden bibliografiahanke. Työ oli jaettu vuosisadoittain yksittäisten henkilöiden kesken. Itse hän oli ottanut vastatakseen 1700-luvun bibliografiasta ja ennättikin koota varsin laajan aineiston, mutta työ jäi valitettavasti pahasti kesken. Nyt valmistuvassa bibliografiassa on voitu käyttää hyväksi hänen keräämiään tietoja. 1600-luvun osuudesta ei valmistunut muuta kuin Melanderin jo mainittu henkilökirjallisuuden bibliografia.

Suomen vanhimman kirjallisuuden kannalta tärkeitä ovat eräät Ruotsissa ilmestyneet bibliografiat. Ennen muuta on mainittava Isak Collijnin *Sveriges bibliografi intill år 1600* 1-3 ja *Sveriges bibliografi. 1600-talet* 1-2. Edellinen on yhä edelleen keskeinen hakuteos. Jälkimmäisen ongelmana on, että se on Suomen kirjallisuuden osalta vahvasti valikoiva. Collijn on jättänyt pois useita kirjallisuuden lajeja, minkä lisäksi hän on ottanut suomenkielisen kirjallisuuden mukaan vain sikäli kuin se on sisältynyt hänen käyttämiensä ruotsalaisten kirjastojen kokoelmiin. Bibliografian toimittamisen aikaan suomalaisten kirjastojen kokoelmat olivat sodan takia evakuoituna eikä Collijnille voitu toimittaa kaikkia hänen tarvitsemiaan tietoja. Hän on tietenkin käyttänyt myös saatavilla olleita bibliografisia apuneuvoja, kuten Kilven ja Adden luetteloita.

Ruotsin kansallisbibliografiassa oli pitkään jakson 1700-1829 osalta aukko. Aukon poistamiseksi käynnistettiin Kuninkaallisessa kirjastossa 1976 laaja projekti, joka valmistui 1988 ja jonka ansiosta aineisto on nyttemmin luetteloitu ja käytettävissä tietokantana. Suomen kansallisbibliografian kannalta tämä Ruotsin tietokanta on erittäin tärkeä, vaikka siihen ei olekaan luetteloitu suomenkielistä kirjallisuutta. Tämä ei kuitenkaan ole korvaamaton vahinko, koska käytettävissä on vanhastaan mm. Pippingin perusteellinen luettelo. Yksityisenä hankkeena on Ruotsissa edellä mainitun projektin rinnalla julkaistu bibliografiaa *Swedish imprints 1731-1833*, joka sisältää runsaasti kirjahistoriallista tutkimustietoa. Se käsittelee myös ennen vuotta 1809 ilmestyneen suomenkielisen kirjallisuuden. Bibliografiasta on vuoteen 1996 mennessä ilmestynyt 42 vihkoa.

Suomen kirjallisuuden kokoelmat

Suomalaisen kirjallisuuden täydellisin kokoelma lieene aikanaan ollut Turun akatemiassa. Kun kokoelma vuonna 1827 tuhoutui, tärkeimmät kokoelmat olivat aluksi Kuninkaallisessa kirjastossa Tukholmassa ja Uppsalan yliopiston kirjastossa. Jonkin verran vanhaa kirjallisuutta sisältyi myös Porvoon lyseon kirjastoon. Turun, Tukholman ja Uppsalan kokoelmat rakentuivat pääosin vapaakappalekokoelmien varaan. Turun akatemian kirjasto oli saanut vapaakappale oikeuden kansliakollegion kirjeen nojalla vuonna 1707.

Suomalaista kirjallisuutta karttui myös moniin muihin kirjastoihin. Ennen muuta on mainittava Ruotsin hiippakuntakirjastot sekä Greifswaldin yliopiston kirjasto. Myös Göttingenin yliopiston kirjastossa on huomattava suomalaisen kirjallisuuden kokoelma. Näiden kirjastojen lisäksi vanhan suomalaisen kirjallisuuden hajanimekkeitä on monissa eurooppalaisissa kokoelmissa.

Helsingin yliopiston kirjaston nykyiset kokoelmat ovat paljolti Fredrik Wilhelm Pippingin ansiota. Hänen avukseen ilmaantui oppimattoman kansan keskuudesta noussut vanhojen kirjojen kerääjä Matti Pohto, joka kartutti Pippingin tietämystä suomalaisesta kirjallisuudesta ja yksittäisten teosten varianteista. Pohto lahjoitti jo eläessään yliopistolle huomattavan määrän kirjastoilta puuttuvia teoksia ja testamenttasi ainutlaatuisen kirjastonsa sisältämät, yliopistolta puuttuvat julkaisut yliopiston kirjastolle. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Pippingillä oli bibliografiassaan 4066 nimekettä ja noin 6600 nidettä. Pohdon jälkeensä jättämässä kokoelmassa oli 3500 nimekettä ja 5000 nidettä..

Helsingin yliopiston kirjaston kokoelma on Suomen kansalliskirjallisuuden peruskokoelma siitäkin huolimatta, että siinä on yhä edelleen aukkoja ja vaikka vuotta 1800 edeltävältä ajalta alkuperäisjulkaisujen puuttumista on monissa tapauksissa jouduttu korvaamaan ruotsalaisista kirjastoista hankituilla kopioilla. Kokoelmaa on pyritty jatkuvasti täydentämään sekä ostoin että muulla tavoin. Uusimpana hankkeena on jo pitkään aikaa ollut käynnissä Suomessa olevan vanhan kirjallisuuden kokoelmien kartoitus. Kartoitus pyrkii kattamaan sekä julkisissa että yksityisissä kokoelmissa olevat ennen vuotta 1850 painetun kirjallisuuden kappaleet siitä riippumatta, ovatko ne koti- vai ulkomaaisia. Kartoituksen tulokset on koottu tietokannaksi, jossa löydökset on luetteloitu yksittäisen kirjan tarkkuudella. Kartoitusprojekti jatkuu ja sen käytännön toteutuksesta vastaa Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitos yhteistyössä Helsingin yliopiston kirjaston kanssa.

Suomen kansallisbibliografia 1488-1800

Nyt valmistuvan kansallisbibliografiahankkeen tarkoituksena on ollut koota vuoteen 1800 mennessä ilmestyneen Suomen kirjallisuuden bibliografinen tietokanta atk-menetelmiä hyväksi käyttäen sekä tuottaa tietokannasta tarvittavia luetteloita. Alun pitäen tietokannan rajavuodeksi suunniteltiin vuotta 1827, minkä takia koottu aineisto sisältää tietoja jossakin määrin aina tähän vuoteen saakka.

Painetussa muodossa julkaistaan ajanjakson 1488-1700 käsittävä bibliografia. Tietokannan koko aineisto on tarkoitettu julkaista CD-ROM -muodossa, minkä lisäksi aineisto on käytettävissä myös suorakäyttöisenä tietokantana. Painetun bibliografian tietoja on jossakin määrin karsittu siitä syystä, ettei ole tarkoituksenmukaista painaa tietoa, joka saattaa muuttua. Niinpä painetussa bibliografiassa ei esimerkiksi ilmoiteta julkaisujen tunnettujen kappaleitten säilytyspaikkoja.

Bibliografiahankeeseen on liittynyt vahva kirjahistorian tutkimuspanos. Bibliografiaan suunniteltiin alkuvaiheessa sisällytettäväksi myös yksittäisiä julkaisuja koskevaa tutkimustietoa, mutta menettelystä päätettiin myöhemmin luopua. Tutkimustulokset julkaistaan erillisenä kokoomaniteenä, joka käsittelee ensi sijassa 1600-luvun kirjallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kokoomanide ilmestyy koko bibliografiahankkeen loppuvaiheessa. Tämän lisäksi tutkimustuloksia on käytetty hyväksi bibliografian sisältämissä tiedoissa. Erillisen tutkimusniteen julkaisemisen takia bibliografiaan on sisällytetty viitteitä kirjahistorialliseen kirjallisuuteen vain silloin, kun

on ollut välttämätöntä perustella tehtyjä ratkaisuja. Muulloin viitataan tarpeen mukaan ainoastaan aikaisempiin bibliografioihin.

Toinen suuri tutkimushanke, jota on toteutettu osana kansallisbibliografiahanketta, on Suomen vanhimman kirjallisuuden typografisen kuvaston laatiminen. Kuvaston tarkoituksena on identifioida Suomessa toimineiden kirjanpainajien käyttämä kirjaimisto, sekä tekstikirjaimisto että initiaalit, samoin kuin kaikki koristeaineisto. Tätä perustyötä tarvitaan erityisesti kirjojen identifiointiin. Vaikka työ on bibliografian tutkimusvaiheen aikana ollut vielä kesken, typografisen kuvaston aineiston avulla on kyetty lukuisien julkaisujen osalta todentamaan, mitkä julkaisut on painettu Suomessa ja kenen painamia ne ovat. Julkaisujen järjestelmällinen identifiointi olisi kuitenkin vaatinut käyttöönsä valmiin, painetun kuvaston. Typografisen kuvaston on määrä ilmes-tyä kahtena laajana niteenä.

Bibliografiahankkeen organisaatio

Varhaisen kirjallisuuden kansallisbibliografian laatimista on Helsingin yliopiston kirjastossa suunniteltu jo vuosikymmenien ajan. Nyt päätöstään lähestyvän projektin suunnittelu alkoi vuonna 1986 yhteistyössä Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitoksen kanssa ja työ käynnistyi Suomen kulttuurirahaston apurahan turvin. Helsingin yliopisto myönsi hanketta varten kolmivuotisen tutkimusapurahan vuosiksi 1987-89. Syksyllä 1989 Kansallis-Osake-Pankki myönsi 100-vuotisjuhlallisuuksiensa yhteydessä viiden miljoonan markan apurahan Helsingin yliopistolle ja osoitti sen Suomen vanhimman kirjallisuuden kansallisbibliografian laatimiseen. Koneen Säätiön myöntämän apurahan turvin laadittiin bibliografiahankkeen osana Suomen kirjahistorian bibliografia, joka ilmestyi painosta vuonna 1993.

Hankkeen johtoon asetettiin neuvottelukunta, jonka johtajina ovat toimineet ylikirjastonhoitaja, professori Esko Häkli, Helsingin yliopiston kirjastosta ja professori Pentti Laasonen, Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitokselta sekä jäsenenä professori Simo Heininen, Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitokselta, dos. Jyrki Knuutila, Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitokselta, fil. lis. Jussi Nuorteva, Helsingin yliopiston kirjastosta (vuoteen 1993) ja osastonjohtaja Leena Pärssinen, Helsingin yliopiston kirjastosta.

Hankkeen tutkijoina ovat toimineet:

valtiot. maist. Juha Kirkkala (1987)

teol. maist. Tuija Laine (1989-)

fil. lis. Jussi Nuorteva (päätoimittaja vuoteen 1993)

fil. kand. Rita Nyqvist (1988-)

valtiot. maist. Anna Perälä (typografinen kuvasto 1991-) ja

fil. kand. Helena Ruuska (1988)

Lisäksi hankkeessa ovat työskennelleet atk-kirjoittajina fil. ylioppilas Sirpa Kähkönen ja kasvat. kand. Saara Tolonen, kirjahistoriallisen bibliografian toimittajina fil. kand. Tapani Boman, fil. kand. Sirkka Havu, fil. kand. Anna-Maija Pietilä ja fil. maist. Annika Pirinen sekä tutkimusniteen avustajina edellä jo mainittujen lisäksi teol. maist. Esko Laine ja teol. tri Tarja-Liisa Luukkanen.

NATIONALBIBLIOGRAFIN ÖVER FINLANDS ÄLDSTA LITTERATUR

Litteraturen i Finland - en bakgrundsteckning

Som självständig stat tillkom Finland år 1917. I kulturellt avseende har landet emellertid bildat en egen helhet under hela den historiska tiden. Den identitetsskapande faktorn framom andra har varit finskan som språk för befolkningens flertal. Finskan tillhör en helt annan språkfamilj än svenskan som sedan tidig medeltid varit landets andra språk. I politiskt avseende var Finland en integrerad del av det svenska riket, som landsdel och begrepp tidigare jämförbart med Svealand, Götaland eller Norrland. Efter år 1809 anslöts Finland till det ryska kejsardömet som ett autonomt storfurstendöme med egen inre förvaltning. Autonomins period varade till 1917 då Finland förklarade sig självständigt och inom kort framträdde som en suverän republik.

Finlands geografiska territorium har under tidernas lopp genomgått många förändringar. Till en början avsåg "Finland" enbart det nuvarande sydvästra Finland. Den svenska stormaktens expansion mot öster erbjöd nya områden för en finsk kolonisation och efter freden i Stolbova 1617 sträckte sig den finska bosättningen i Finska vikens östligaste del fram till Estlands gräns. Genom fredsfördragen mellan Sverige och Ryssland 1721 och 1743 lades delar av sydöstligaste Finland under rysk överhöghet. När det svenska riket delades efter 1809 och Finland första gången entydigt definierades politiskt och geografiskt återfördes områdena i sydost och i Karelen till det nya storfurstendömet år 1812. Finlands territorium omfattade därmed fram till andra världskriget också Karelska näset med staden Viborg och Ladogakarelen, sydost om den nuvarande gränsen.

Utanför det egentliga geografiska Finland har finskan länge varit i bruk både i norr och i öster, i nuvarande Sverige och Norge och i den del av Karelen som av gammalt har tillhört Ryssland. För den äldsta finländska litteraturens historia saknar de externa områdena praktiskt taget all betydelse. Viktigare var den finska bosättningen i Stockholm, en koncentration som också fick en stor kulturell betydelse. Under Finlands autonoma tid uppstod en motsvarande finländsk koloni i S:t Petersburg. Av Finlands två tidigare rikshuvudstäder var Stockholm den viktigare för litteraturproduktionen, både av historiska och kulturella skäl.

Fram till 1800-talets senare del var litteraturens språk i huvudsak svenska, lärda skrifter utgavs länge på latin. Under tidigare århundraden användes finskan helt övervägande för den kyrkliga litteraturen. Därtill utgavs vissa lagar och förordningar, almanackor och tillfällesdikter på finska. Utmärkande för den äldsta litteraturen på finska var att den mestadels bestod av översättningar som i original utkommit på andra språk, vanligen svenska.

Den första bok som har utgetts särskilt för Finland är Missale Aboense, tryckt år 1488 i Lübeck. De första böckerna på finska, bl.a. en ABC-bok och en översättning av Nya Testamentet, utgavs på 1540-talet av Mikael Agricola. Den svenskspråkiga litteraturen och tryckalstren på svenska växte med tiden långt över den religiösa litteraturens gränser. Förvaltningen behövde en mängd tryck på svenska, likaså utgavs ett stort antal personskrifter på svenska. Med tiden utkom också läroböcker, alster som kan räknas till den sköna litteraturen och ekonomisk litteratur på svenska, för att nämna några områden.

Utgivningen av litteratur förutsatte en läskunnig läsekrets. Finland var ett bondedominerat samhälle där stadsbefolkningen utgjorde en mycket liten del; ett förmögnare stadsborgerskap började uppstå först mot slutet av 1700-talet. Universitetet, som grundats år 1640 i Åbo, stod för tillströmningen till läroståndet men fick inte på länge något större inflytande. Adeln spelade inte någon mera betydande roll för litteraturen; de adelsmän som nådde mera framträdande positioner flyttade vanligen över till Sverige och slog sig ner i Stockholmstrakten.

I de nordiska länderna började den lutherska kyrkan på 1600-talet både undervisa församlingsmedlemmarna i läsning och övervaka deras läskunnighet. I detta avseende var Sverige ett föregångsland i Europa. Läsningen ingick i religionsutövningen och innan de första sockenskolorna inrättades i slutet av 1700-talet kunde man bland allmogen sällan ens läsa texter av annat slag. Den långa krigsperioden under 1700-talets två första årtionden medförde en kraftig tillbakagång i läskunnigheten. Intresset för läsning påverkades också av många yttre faktorer. Under den långa och mörka vintern hade man möjlighet att läsa i dagsljus bara på söndagarna, bostäderna saknade ännu annan belysning.

Det första tryckeriet i Finland inrättades för universitetets behov i Åbo och trädde i funktion år 1642. I slutet av 1660-talet tillkom ett annat konkurrerande tryckeri i Åbo och ett tredje, kortvarigt tryckeri verkade i Viborg vid 1700-talets ingång. Senare under 1700-talet grundades ett tryckeri också i Vasa men ända in på 1800-talet förblev antalet tryckerier i Finland obetydligt.

Före år 1642 och delvis också därefter trycktes den litteratur som riktade sig till Finland huvudsakligen i Stockholm. Under tidigare perioder trycktes enstaka arbeten också i norra Tyskland. För behoven i sydöstra Finland, det s.k. Gamla Finland som lydde under ryskt välde, trycktes under 1700-talets senare hälft böcker i någon mån också i Estland.

Vad räknas till Finlands litteratur?

En definition av 'Finlands litteratur' kräver ställningstaganden till många olika synpunkter. Litteraturen kan inte entydigt definieras enligt geografiska kriterier, enligt språk eller upphovsmän. Den äldre finländska litteraturen kan inte begränsas enbart till material tryckt inom Finlands gränser, även om man kunde nå en överenskommelse om vilka gränser som skall följas. Finlands litteratur har utkommit på många språk; före år 1800 var språket huvudsakligen svenska, vilket gör en gränsdragning till den litteratur som utgetts i Sverige nödvändig, i synnerhet som samma svenska litteratur givetvis ofta var i bruk både i Finland och i Sverige. Ytterligare måste utredas vilka upphovsmän, författare och utgivare som skall räknas som finländare. I det gemensamma riket före 1809 var de övre samhällsskiktens rörlighet mycket stor. Utom adelsmännen var det lärda ståndets medlemmar och de högre tjänstemännen ofta stadda på ständiga flyttningar mellan riksdelarna.

Litteraturen i Finland uppfattades relativt tidigt som tillhörande en egen särskild kategori. Den svenska stormaktstidens ledande humanist Johannes Schefferus (1621-1679) införde i sin *Svecia literata* (1680) en bilaga (*Appendix, in qua exhibentur Fennicae gentis scriptores nonnulli*), där han redogjorde för finländska auktorers produktion fram till år 1671. Detta var det första försöket att sammanställa en förteckning - om än ytterst bristfällig - över verk utgivna av finländare. År 1719 utgav Anders Anton Stiernman ett större verk, *Aboa literata*, där han redogjorde för den lärda traditionen i Finland och för litteratur som hade utgetts i Finland. Stiernmans arbete hade övervägande politiska syften, men detta förändrar inte det faktum, att Finland här ses som en egen helhet. Samma uppfattning återkommer i Stiernmans opublicerade stort upplagda bibliografi *Bibliotheca Suio-Gothica*, som innehöll ett särskilt avsnitt benämnt *Finlandia literata*. Den första av universitetets lärda i Åbo som visade ett påtagligt intresse för Finlands litteratur var historieprofessorn Johan Bilmark. Han fortsatte Schefferus och Stiernmans arbete och utgav en fortsättning till Stiernmans verk, *Aboa literata continuata*, som sträckte sig till 1770-talets början. Bilmarks samlingar förblev otryckta men har bevarats till våra dagar. Hans samtida, ärkebiskopen Carl Fredrik Mennander (1712-1786) var ännu mer betydande som samlare

och kännare av finländsk litteratur. Dessa två märkesmän fick en stor betydelse för alla senare uppfattningar av den finländska litteraturens särart. Före sin utnämning till ärkebiskop i Uppsala hade Mennander varit professor och biskop i Åbo. Han inplantade intresset för finländsk litteratur också hos sin adept Henrik Gabriel Porthan (1739-1804), det mest lysande namnet vid universitetet i Åbo. Porthan blev senare professor men bibehöll värden över universitetets bibliotek.

Henrik Gabriel Porthan var den förste som målmedvetet började bygga upp en samling med finländsk litteratur vid universitetets bibliotek. För Porthan var finnarna en egen nation, något mer än enbart invånare i en landsdel i svenska riket. I ett brev till Mennander 14.12.1780 skriver han om sina avsikter: "Så vidt möjligt är, skal jag efterhand söka at til vårt Acad. Bibliothek samla allt hvad til nationens Historia Literaria hörer." Ett år senare utvidgade Porthan sin målsättning. I företalet till en disputation skrev han: "... varje bokstaf, som under föregående sekler utgifvits av våra landsmän och undgått oblidla öden, bör girigt tillvaratagas".

Porthan ansåg det inte ännu vara nödvändigt att närmare bestämma, vad som skulle räknas till nationens litteratur. Hans efterträdare hade ett starkt intresse för den finskspråkiga litteraturen, vilket utöver språket inte krävde någon närmare definition. Den förste som ville utstaka klarare gränser för den finländska litteraturen var Fredrik Wilhelm Pipping (1783-1868), tidigare elev till Porthan och i många avseenden likasinnad med honom. Ett praktiskt behov för någon form av avgränsning hade uppstått när Pipping efter Åbo brand blev tvungen att bygga upp samlingen av finländsk litteratur på nytt, praktiskt taget helt från grunden.

Till Finlands litteratur hörde enligt Pippings formulering all litteratur som var tryckt i Finland och skriven av finländare. Definitionen var ännu relativt snäv. Den utvecklades av Sven Gabriel Elmgren, som i sin doktorsavhandling år 1861 framlade en ny, klarare avgränsning av Finlands litteratur:

"1. Skrifter på Finska språket tillhöra vår litteratur, hvarhelst de än må ha blifvit tryckta: 2. Skrifter på hvad språk som helst utgångna från inhemska bokpressar, hänföras till Finlands litteratur; till densamma räknas ock 3. Alla skrifter, hvarhelst de än utkommit, som blifvit författade af personer, hvilka i Finland tillbragt antingen hela sin lefnad, eller åtminstone sin verksamhets ålder, vare sig att de tillhörde den Svenska, Finska eller någon annan nation."

Den senare definitionen av Finlands litteratur eller Fennica är i huvudsak utformad av Georg Schauman (1870-1930). I ett arbete från år 1913, *Om förvaltningen af offentliga forskarbibliotek*, definierade han Fennica-litteraturen vidare än Elmgren:

"Vårt universitetsbibliotek skall såsom ett finskt nationalbibliotek för det första sträfvä efter att ega en fullständig samling af a) i Finland utkomna tryckalster (inbegr. musikalier och kartor), b) i utlandet utkomna tryckalster af finska författare, tonsättare och kartografer, och c) i utlandet utkommen litteratur på finska språket eller berörande Finland och dess invånare, dess häfder och dess språk."

Bibliografin över Finlands äldsta litteratur följer denna redan etablerade avgränsning. I bibliografin har införts

1. Alla publikationer som utgetts inom finländskt område. Det s.k. Gamla Finland, de delar som Sverige avträdde till Ryssland 1721 och 1743 och som 1812 förenades med storfurstendömet Finland, har betraktats som tillhörande Finland.
2. Alla publikationer av finländska upphovsmän som utkommit utomlands (även i Sverige) samt alla publikationer som utgetts på finska oberoende av upphovsman. Som finländare betraktas
 - person född i Finland av föräldrar boende i Finland, även i det fall att hans livsgärning faller utanför Finland
 - person född i utlandet, som innehaft sluttjänst i Finland
3. Andra än ursprungligen finlandsfödda personers utomlands utgivna produktion, om författaren har innehaft tjänst i Finland och om publikationerna ansluter sig till deras tjänstealliganden

Fram till år 1809 hade omkring 17 000 sådana publikationer utkommit som räknas till Finlands litteratur, små enstaka publikationer som skillingtryck, akademiska orationer och förordningar, som ofta bestod av ett enda blad, inräknade. Av detta totalantal uppgår publikationerna på finska till drygt 2 000, på latin till drygt 4 000; återstoden är på svenska. De största enskilda grupperna är akademiska publikationer, dissertationer och orationer, personskrifter, särskilt från 1600-talet och 1700-talets början, och olika slag av offentligt tryck från 1700-talets senare hälft. Andelen av böcker som kan betraktas som självständiga verk börjar växa först efter 1700-talets mitt.

Bibliografierna över Finlands äldsta litteratur

Den nu i tryck utgivna enhetliga nationalbibliografin är den första i sitt slag över Finlands litteratur före år 1800. Däremot har stort antal bibliografier utgetts tidigare över olika mindre delområden.

De nämnda verken av Johannes Schefferus och Anders Anton Stiernman var i sitt slag de första allmänna översikterna över litteraturen i Finland. Varken Carl Fredric Mennander eller Henrik Gabriel Porthan sammanställde bibliografier även om de utgav många andra betydande studier som belyser Finlands litterära historia. Porthan hade för avsikt att uppgöra ett repertorium över den finländska litteraturen. Hans planer fullföljdes av biblioteksamanuensen Carl Niclas Keckman, som år 1821 utgav *Förteckning å härtills vetterligen tryckta Finska skrifter*. Redan Porthan hade fäst särskild uppmärksamhet uttryckligen vid den finskspråkiga litteraturen, som tidigare hade väckt föga intresse. Keckman förtecknade enbart finskspråkig litteratur, vilket också återspeglade tidens tänkesätt i nationalideologiska frågor. I det nya politiska läget efter 1809 betraktade den s.k. Åboromantiken finskan som den finska nationens egentliga modersmål och därmed utgjorde den finskspråkiga litteraturen landets egentliga nationallitteratur. Keckmans bibliografi sågs som en nationalbibliografi, även om dess författare själv var starkt medveten om dess brister. Han vidtog därför också åtgärder för att samla kompletteringar till sin bibliografi.

Litteraturens studium och kartläggning i Finland tvingades in i ett nytt skede efter att en stadsbrand på hösten 1827 hade förstört Åbo stad och samtidigt också universitetets bibliotek. Det med stora upppoffringar sammanförda biblioteket med 40 000 band lades i aska och med det förstördes också samlingen av finländsk litteratur. Efter branden flyttades universitetet till Helsingfors år 1828. Bibliotekarien Fredrik Wilhelm Pipping (1783-1868) måste bygga upp samlingen av finländsk litteratur helt från början.

Samtidigt som han utökade samlingen sammanställde Pipping också en utförlig bibliografi. Åren 1856-57 utgav han den grundläggande bibliografin över den finskspråkiga litteraturen, *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska - Luettelo Suomeksi präntätyistä kirjoista* (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 20). Pipping fortsätter Keckmans linje som bibliograf för den finskspråkiga litteraturen även om han som forskare och som bibliotekssamlingens upprättare också intresserade sig för litteratur på andra språk. Pippings bibliografi fick redan på sin tid rikliga lovord för sin fullständighet. Den har senare kunnat kompletteras bara med smärre tillskott, utgivna av Irja Rämä år 1984. Pipping är fortfarande det klarast lysande enskilda namnet i den finländska nationalbibliografins historia och alla senare generationer har byggt vidare på hans verk.

Pippings samtida Sven Gabriel Elmgren (1817-1897) utgav i sin tvådelade doktorsavhandling *Öfversigt af Finlands litteratur* 1861 och 1865 en bibliografi över finländsk litteratur för åren 1542-1770 och 1771-1863. Bibliografin är värdefull såtillvida, att den upptar litteratur på samtliga förekommande språk, å andra sidan är den allt annat än fullständig. Elmgren har medvetet uteslutit stora grupper av litteratur.

Serien av moderna nationalbibliografier över finskspråkig litteratur inleddes med volymen *Suomalainen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. - La littérature finnoise. Catalogue alphabétique et systématique 1544-1877* (Helsinki 1878), redigerad av Valfrid Vasenius. Bibliografin upptar kompletteringar till tidigare bibliografier också beträffande litteratur utgiven före år 1800.

Utom dessa allmänna bibliografier föreligger ett stort antal specialbibliografier som har ökat kännedomen om Finlands äldre litteratur, utgivna bl.a. av Arvid Hultin, K. G. Leinberg, Toini Melander, M. A. Sainio och J. Vallinkoski.

De viktigaste nyare bibliografierna över äldre litteratur är utgivna av Toini Melander och J. Vallinkoski. Melanders *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562-1713* (Helsingfors 1951-58, Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter 22.) täcker en av de mest betydande litteraturgrupperna för tiden före stora ofreden. J. Vallinkoski utgav en grundläggande förteckning över disputationerna vid Åbo universitet, *Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828. Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboensis) 1642-1828* 1-2. (Helsinki 1962-68, Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter, 30.).

Vallinkoski planerade på sin tid ett systematiskt bibliografiarbete över den äldre litteraturen. Uppgiften hade fördelats mellan olika personer och själv hade han åtagit sig att sammanställa en bibliografi över 1700-talet. Han hann samla ett digert material, men beklagligt nog kunde arbetet inte fullföljas. Materialet har emellertid kunnat utnyttjas för den nu färdigställda bibliografin. För 1600-talets litteratur utkom endast Melanders bibliografi över personskrifterna.

Vissa av de i Sverige utgivna bibliografierna har en betydelse också för den äldsta litteraturen i Finland. Främst bör här nämnas Isak Collijns *Sveriges bibliografi intill år 1600* 1-3 (Uppsala 1934-38, 1927-31, 1932-33) och *Sveriges bibliografi. 1600-talet* 1-2 (Uppsala 1942-46). Den förstnämnda är fortfarande ett centralt referensverk. Den senares största problem är att den är starkt selektiv. Collijn har utelämnat många litteraturgrupper, av den finskspråkiga litteraturen har han dessutom infört bara sådant som påträffats i de svenska bibliotek han genomgått. I bibliografins redigeringskedje var de finländska bibliotekens samlingar evakuerade på grund av kriget och Collijn kunde inte få tillgång till alla erforderliga uppgifter. Han har givetvis också utnyttjat tidigare bibliografiska hjälpmedel, bl.a. Kilpis och Adess förteckningar.

Sveriges nationalbibliografi har länge uppvisat en lucka för perioden 1700-1829. För att fylla denna lucka ingångsatte Kungliga biblioteket år 1976 ett omfattande projekt, som avslutades 1988. Materialet är katalogiserat i en databas. För den finländska nationalbibliografin är denna databas synnerligen viktig, även om den inte upptar finskspråkig litteratur. Detta är emellertid ingen oersättlig brist; sedan gammalt kan den kompenseras bl.a. genom Pippings utförliga förteckning. En parallell till Kungliga bibliotekets projekt är bibliografin *Swedish imprints 1731-1833*, som utkommer på enskilt initiativ och innehåller rikligt med bokhistoriska forskningsresultat. Den upptar också den före år 1809 utgivna finskspråkiga litteraturen.

Samlingar med finländsk litteratur

Den mest fullständiga samlingen med finländsk litteratur torde i tiden ha funnits vid universitetet i Åbo. När samlingen förstördes år 1827 blev de viktigaste samlingarna till en början Kungliga biblioteket i Stockholm och Uppsala universitetsbibliotek. I någon mån finns äldre litteratur också i Borgå lyceibibliotek, som fortfarande är en av de viktigaste samlingarna i sitt slag i Finland. Samlingarna i Åbo, Stockholm och Uppsala byggde i huvudsak på friexemplar. Universitetets bibliotek i Åbo fick friexemplarsrätt år 1707 genom beslut av kanslikollegium.

Finländsk litteratur samlades också i många andra bibliotek. Framför allt bör nämnas de svenska stiftsbiblioteken och universitetsbiblioteket i Greifswald. Också universitetsbiblioteket i Göttingen har en betydande samling finländsk litteratur. Strödda titlar ur den äldre litteraturen förekommer därtill i många andra europeiska samlingar.

Helsingfors universitetsbiblioteks nuvarande samlingar är i hög grad ett verk av en enda man, Fredrik Wilhelm Pipping. Han hade stor hjälp av boksamlaren Matti Pohto, en olärd allmogeman, som försåg honom med uppgifter om finsk litteratur och om variantupplagor för enskilda arbeten. Redan under sin livstid donerade Pohto en betydande mängd eftersökta verk till biblioteket och genom hans testamente fick universitetsbiblioteket ur hans unika samling motta ytterligare desiderata. För jämförelsens skull kan nämnas, att Pippings bibliografi omfattade 4 066 titlar i omkring 6 600 volymer medan Pohtos efterlämnade samling omfattade 3 500 titlar i 5 000 volymer.

Helsingfors universitetsbiblioteks samling bildar den grundläggande samlingen för Finlands nationallitteratur - trots alla sina luckor och trots att originalpublikationer från tiden före år 1800 i många fall har ersatts med kopior från svenska bibliotek. Man har fortgående försökt komplettera samlingen, både genom inköp och på andra sätt. Det senaste projektet, som pågått redan en längre tid, har omfattat en kartläggning av samlingarna av äldre litteratur i Finland. Genom kartläggningen försöker man lokalisera den före år 1850 tryckta litteraturens exemplar både i offentliga och privata samlingar. Resultaten har samlats i en databas, där katalogiseringen omfattar också alla enskilda påträffade volymer. Kartlägningsprojektet pågår fortfarande och genomförs av kyrkohistoriska institutionen vid Helsingfors universitet i samarbete med Helsingfors universitetsbibliotek.

Finlands nationalbibliografi 1488-1800

Den nu färdigställda nationalbibliografin har haft som målsättning att samla en bibliografisk databas över litteratur i Finland utgiven före år 1800 och att producera kataloger utgående från databasen. Ursprungligen tänkte man sig 1827 som gränsår, materialet upptar därför delvis uppgifter fram till detta år.

Bibliografin utges i tryckt form för perioden 1488-1700. Avsikten är att utge hela databasens material på en CD-ROM-skiva, dessutom kan materialet utnyttjas som en on line-databas. Uppgifterna i den tryckta bibliografin har något begränsats, med tanke på att det inte är motiverat att i tryck utge uppgifter som senare kan förändras. I den tryckta bibliografin anges därför t.ex. inte uppbevaringsplats för kända exemplar av publikationerna.

Bibliografiprojektet har inneburit en stark satsning på bokhistorisk forskning. I det första skedet planerade man att bibliografin också skulle omfatta forskningsrön om enskilda publikationer, detta utelämnades dock senare. Forskningsresultaten utges i en separat samlingsvolym, som i främsta hand berör frågor kring 1600-talets litteratur. Samlingsvolymen utkommer i hela bibliografiprojektets slutskede. Utöver detta har forskningsresultaten utnyttjats för bibliografins uppgifter. Utgivningen av den separata volymen med bokhistoriska studier har gjort, att bibliografin innehåller hänvisningar till bokhistorisk litteratur bara som motiveringar för olika avgöranden. I övrigt ges nödiga hänvisningar enbart till tidigare bibliografier.

Ett annat stort forskningsarbete som har genomförts som en del av nationalbibliografiprojektet gäller en typografisk atlas över den äldsta litteraturen i Finland. Genom atlasen skall man kunna identifiera trycktyperna hos de boktryckare som verkat i Finland, både texttyper och initialer, dessutom alla ornament- och dekorationsstycken. Detta grundläggande arbete behövs framför allt för att kunna identifiera böcker. Även om arbetet ännu har varit på hälft under bibliografins forskningsskede, har man tack vare materialet för den typografiska atlasen för ett stort antal publikationer kunnat fastställa, vad som har tryckts i Finland och på vilken officin. En systematisk identifiering av publikationerna skulle emellertid ha krävt en färdigtryckt atlas. Den typografiska atlasen skall enligt planerna utges i två större band.

Bibliografiprojektets organisation

Upprättandet av en nationalbibliografi för den äldsta litteraturen i Finland har planerats under årtionden inom Helsingfors universitetsbibliotek. Planeringen av det projekt som nu närmar sig sin avslutning inleddes år 1986 i samarbete med kyrkohistoriska institutionen vid Helsingfors universitet och arbetet påbörjades med medel beviljade av Suomen kulttuurirahasto (Finska kulturfonden). Helsingfors universitet beviljade för åren 1987-89 ett treårigt forskningsanslag. Hösten 1989 beslöt Kansallis-Osake-Pankki i samband med bankens 100-årsjubileum om ett understöd på fem miljoner mark till Helsingfors universitet för sammanställandet av nationalbibliografin över den äldsta litteraturen i Finland. Stiftelsen Koneen Säätiö beviljade ett understöd för en bokhistorisk bibliografi, utgiven år 1993 som en del av bibliografiprojektet.

Projektets ledningsgrupp har stått under ordförandeskap av överbibliotekarien Esko Häkli från Helsingfors universitetsbibliotek och professor Pentti Laasonen från kyrkohistoriska institutionen vid Helsingfors universitet. Medlemmar har varit professor Simo Heininen från kyrkohistoriska institutionen vid Helsingfors universitet, docent Jyrki Knuutila från institutionen för praktisk teologi vid Helsingfors universitet, fil. lic. Jussi Nuorteva från Helsingfors universitetsbibliotek (till år 1993) och avdelningschefen Leena Pärssinen från Helsingfors universitetsbibliotek.

Inom projektet har följande forskare varit anställda:

pol. mag. Juha Kirkkala (1987)

teol. mag. Tuija Laine (1989-)

fil. lic. Jussi Nuorteva (huvudredaktör till år 1993)

fil. kand. Rita Nyqvist (1988-)

pol. kand. Anna Perälä (den typografiska atlasen, 1991-) och

fil. kand. Helena Ruuska (1988)

Projektanställda för adb-utskrivning har varit fil. stud. Sirpa Kähkönen och ped. kand. Saara Tolonen, den bokhistoriska bibliografin har redigerats av fil. kand. Tapani Boman, fil. kand. Sirkka Havu, fil. kand. Anna-Maija Pietilä och fil. mag. Annika Pirinen, i volymen med bokhistoriska studier har förutom de ovannämnda medverkat teol. mag. Esko Laine och teol. dr Tarja-Liisa Luukkanen.

Översättning Rainer Knapas

DIE NATIONALBIBLIOGRAPHIE DER ÄLTESTEN FINNISCHEN LITERATUR

Hintergrund der finnischen Literatur

Das Jahr 1917 war die Geburtsstunde des selbständigen finnischen Staates. Seit Beginn der Neuzeit aber ist Finnland ein Land mit eigener kultureller Identität. Geprägt wurde sie vor allem durch die finnische Sprache, die von der Mehrheit der Bevölkerung gesprochen wird. Das Finnische gehört zu einer anderen Sprachfamilie als die zweite Sprache des Landes, das Schwedische. Verwaltungsmäßig war Finnland eine Provinz des schwedischen Mutterlandes, bis Finnland 1809 an Rußland fiel und autonomes Großfürstentum unter dem russischen Zaren wurde. Die Zeit der Autonomie dauerte bis 1917 und endete mit der Unabhängigkeitserklärung Finnlands.

Finnland als geographischer Begriff hat im Laufe der Zeiten eine Reihe von Veränderungen durchgemacht. In frühesten Zeiten verstand man unter Finnland allein das heutige Südwest-Finnland. Die schwedische Ostexpansion ließ das finnisch besiedelte Gebiet wachsen, so daß es sich nach dem Frieden von Stolbova 1617 um die östliche Spitze des Finnischen Meerbusens herum bis an die estnische Grenze erstreckte. In den schwedisch-russischen Friedensverträgen von 1721 und 1743 wurden die südöstlichen Gebiete Finnlands an Rußland abgetreten. Nachdem Finnland 1809 von Schweden losgelöst worden war, wurden diese Gebiete wieder an Finnland angegliedert, so daß Finnland gebietsmäßig von 1812 bis zum Zweiten Weltkrieg im Südosten auch die Karelische Landenge und das Nordufer des Ladogasees umfaßte.

Außerhalb des geographischen Finnlands wird Finnisch sowohl im Norden, im heutigen Schweden und Norwegen, als auch im Osten, im zu Rußland gehörenden Karelrien, gesprochen. Für die Geschichte der ältesten finnischen Literatur sind diese Gebiete jedoch kaum von Bedeutung. In der Reichshauptstadt Stockholm bildete sich im Laufe der Jahrhunderte jedoch eine wichtige finnische Kolonie, die auch kulturell eine große Rolle spielte. Während der Zeit der Autonomie bildete sich eine ähnliche finnische Kolonie in St. Petersburg heraus. Aus geschichtlichen und kulturellen Gründen war Stockholm derzeit allerdings für die Entstehung der Literatur wichtiger.

Bis gegen Ende des 19. Jahrhunderts war hauptsächlich Schwedisch Literatursprache, wobei von Gelehrten noch lange lateinisch geschrieben wurde. Finnisch wurde in den ersten Jahrhunderten vor allem in religiöser Literatur verwendet. Darüber hinaus erschienen einige Gesetzes- und Verordnungstexte, Almanache und Gelegenheitsgedichte auf finnisch. Charakteristisch für die früheste finnische Literatur ist, daß es sich um Übersetzungsliteratur handelt, die ursprünglich in einer anderen Sprache, hauptsächlich Schwedisch, geschrieben worden war.

Das erste für Finnland veröffentlichte Buch ist das 1488 in Lübeck gedruckte Missale Aboense in lateinischer Sprache. Die ersten Bücher in finnischer Sprache, u. a. ein ABC-Buch und eine Übersetzung des Neuen Testaments, wurden kurz vor der Mitte des 16. Jahrhunderts von Mikael Agricola veröffentlicht. In der schwedischsprachigen Literatur und in auf schwedisch erscheinenden Druckerzeugnissen wurden mit der Zeit zunehmend auch weltliche Themen behandelt. Schwedisch waren somit die zahlreichen Schriften, die die Verwaltung benötigte, wie auch die zahlenmäßig bedeutende Personalliteratur. Auf schwedisch wurden allmählich auch Lehrbücher, der Belletristik zuzurechnende Literatur und wirtschaftliche Literatur verfaßt, um nur

die wichtigsten Literaturgattungen zu erwähnen.

Die Veröffentlichung von Literatur setzte eine lesekundige Leserschaft voraus. Finnland war eine Agrargesellschaft, in der der Anteil urbaner Bevölkerung klein war, wenn auch gegen Ende des 18. Jahrhunderts die Entstehung eines begüterten Bürgertums einsetzte. An der 1640 in Turku gegründeten Universität wuchs langsam ein Gelehrtenstand heran, seine Bedeutung blieb aber abgesehen von der Ausbildung der Geistlichkeit lange gering. Die Rolle des Adels für die Literatur war von untergeordneter Bedeutung, da Adlige, die in wichtige Positionen aufgestiegen waren, sich im allgemeinen in der Nähe der Hauptstadt Stockholm niederließen.

Im 17. Jahrhundert begann die protestantische Kirche in den nordischen Ländern die Alphabetisierung und forderte vom Volk die Kunst des Lesens und Schreibens. In dieser Beziehung war das Schwedische Reich für ganz Europa richtungsweisend. Allerdings war das Lesen eng mit der religiösen Praxis verbunden, und vor Ende des 18. Jahrhunderts, als in den Gemeinden Schulen gegründet wurden, war das gemeine Volk auch nur bedingt in der Lage, andere als religiöse Texte zu lesen. Die langen Kriegszeiten in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts waren ein schwerer Rückschlag für die Alphabetisierung. Das Lesen wurde aber auch durch viele andere Faktoren erschwert. Während des langen dunklen Winters konnte man in den unbeleuchteten Behausungen nur sonntags am Tage lesen.

Die erste finnische Druckerei wurde an der Universität Turku gegründet und nahm 1642 ihre Tätigkeit auf. Etwa 20 Jahre später nahm eine zweite Druckerei den Konkurrenzkampf auf. Eine dritte Buchdruckerei war nur kurz am Übergang vom 17. in das 18. Jahrhundert in Wiborg tätig. Im 18. Jahrhundert wurde dann später auch in Vaasa eine Druckerei gegründet. Bis ins 19. Jahrhundert blieb die Zahl der Druckereien in Finnland gering.

Vor dem Jahr 1642, und zum Teil auch noch danach, wurde Literatur für Finnland in erster Linie in Stockholm gedruckt. Davor sind einzelne Publikationen auch in Norddeutschland gedruckt worden. Für den Bedarf des sog. Alten Finnlands, des südöstlichen Finnlands, das 1721 und 1743 zu Rußland gekommen war, wurden in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts auch in Estland Bücher gedruckt.

Was gehört zur finnischen Literatur?

Bei der Definition dessen, was finnische Literatur ist, muß zu verschiedenen Aspekten Stellung genommen werden, weil sich dieser Begriff nicht eindeutig z. B. anhand geographischer Kriterien, nach Sprache oder Verfassern definieren läßt. Die alte finnische Literatur kann nicht auf die Publikationen beschränkt werden, die innerhalb der Grenzen Finnlands gedruckt wurden, auch wenn man sich einig geworden sein sollte, welche Grenzen bei der Definition zugrunde gelegt würden. Die Literatur Finnlands ist mehrsprachig; literarisch vorherrschende Sprache war vor 1800 Schwedisch, was eine Abgrenzung zur in Schweden erschienenen Literatur notwendig macht, vor allem da eben dieselbe schwedischsprachige Literatur sowohl in Finnland als auch in Schweden zur Anwendung kam. Außerdem müßte geklärt werden, welcher Verfasser und Herausgeber von Büchern als finnisch einzustufen wäre. Im schwedischen Reich herrschte in der oberen Klasse der Gesellschaft vor 1809 eine hohe Mobilität. Neben dem Adel bewegten sich Gelehrte und hohe Beamten eifrig von einem Teil des Reiches in den anderen.

Der besondere Charakter der finnischen Literatur wurde schon relativ früh erkannt. Der führende Humanist der schwedischen Großmachtperiode Johannes Schefferus (1621–79) fügte seinem Werk *Svecia literata* (1680) einen Anhang (Appendix, in qua exhibentur Fennicae gentis scriptores nonnulli) an, in dem er die Produktion finnischer Autoren bis zum Jahr 1671 darlegt. Es handelt sich dabei um den ersten Versuch einer Katalogisierung von Werken, die von Finnen herausgegeben wurden, so unzureichend wie er im ganzen auch gewesen sein mag. 1719 widmete Anders Anton Stiernman ein ganzes Werk, *Aboa literata*, der Darstellung der Gelehrsamkeit in Finnland und der in Finnland veröffentlichten Literatur. Stiernmans Buch war zwar vor allem politisch motiviert, doch dies ändert nichts an der Tatsache, daß Finnland in seinem Werk als eine eigene Gesamtheit aufgefaßt wurde. Diese Auffassung ist auch in dem groß angelegten,

aber unveröffentlicht gebliebenen bibliographischen Werk Stiernmans *Bibliotheca Suio-Gothica* erkennbar, das ein eigenes Kapitel *Finlandia literata* enthält. Als erster Wissenschaftler an der Universität Turku interessierte sich der Professor für Geschichte Johan Bilmark (1728–1801) deutlich für die finnische Literatur. Er knüpfte an die Arbeiten von Schefferus und Stiernman an und erarbeitete zu Stiernmans Werk die Fortsetzung *Aboa literata continuata*, die bis an die siebziger Jahre des 18. Jahrhunderts heranreicht. Die von Bilmark gesammelten Angaben sind zwar ungedruckt geblieben, dafür sind sie uns aber bis heute erhalten. Sein Zeitgenosse Erzbischof Carl Fredrik Mennander (1712–86) war als Sammler und Liebhaber finnischer Literatur sogar noch wichtiger. Der Beitrag dieser beiden bedeutenden Persönlichkeiten war für die Identifizierung des besonderen Charakters der finnischen Literatur von außerordentlich großer Bedeutung. Vor seiner Ernennung zum Erzbischof von Uppsala hatte Mennander in Turku als Professor und Bischof gewirkt. Sein Interesse für die finnische Literatur konnte er an seinen Schützling Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) weitergeben, der zum glanzvollsten Namen der Universität Turku wurde und der sich auch noch neben seiner Tätigkeit als Professor weiterhin um die Universitätsbibliothek kümmerte.

Henrik Gabriel Porthan war der erste, der sich zielstrebig an den Aufbau einer Sammlung finnischer Literatur in der Universitätsbibliothek machte. Porthan faßte die Finnen als eigene Nation und nicht bloß als die Bevölkerung einer Provinz des schwedischen Reiches auf. In seinem Brief vom 14.12.1780 berichtet er Mennander, daß er nach und nach alles für die Bibliothek sammeln wolle, was einen Platz in der Literaturgeschichte der Nation habe. ("Så vidt möjligt är, skal jag efterhand söka at til vårt Acad. Bibliothek samla allt hvad til nationens Historia Literaria hörer.") Ein Jahr später ergänzte er sein Ziel noch durch die Ankündigung, jeder Buchstabe, den die finnischen Landsleute in den vergangenen Jahrhunderten veröffentlicht hatten und der die Geschehnisse der Zeit hindurch erhalten geblieben war, solle genau aufgenommen werden.

Porthan hielt es noch nicht für nötig, genauer zu definieren, was seiner Meinung nach zur Literatur der Nation gehörte. Das Interesse seiner Nachfolger war stark auf die Literatur in finnischer Sprache gerichtet, wodurch keine anderen Kriterien als das der Sprache notwendig waren. Der erste, der die Notwendigkeit erkannte, den Bereich der finnischen Literatur genauer abzustechen, war Fredrik Wilhelm Pipping (1783–1868), ein Schüler und Geistesverwandter Porthans. Die Notwendigkeit einer Grenzziehung ergab sich, als Pipping nach dem Turkuer Brand die Sammlungen finnischer Literatur praktisch aus dem Nichts wiedererschaffen mußte.

Nach Pipping umfaßte die finnische Literatur alle in Finnland gedruckte und alle von Finnen verfaßte Literatur. Die Definition war noch recht eng gefaßt. Sie wurde weiterentwickelt von Sven Gabriel Elmgren, der in seiner 1861 erschienenen Dissertation eine neue klare Definition für den Begriff finnische Literatur vorlegte. Danach gehören zur Literatur Finnlands:

1. Alle auf finnisch gedruckten Publikationen, unabhängig vom Druckort.
2. Alle in Finnland gedruckten Publikationen, unabhängig von der Sprache.
3. Alle Publikationen von Finnen oder von Personen, die ihr Lebenswerk zur Hauptsache in Finnland verrichtet haben, unabhängig von Sprache und Druckort.

Die spätere Definition der finnische Literatur — der Fennica — basiert hauptsächlich auf Georg Schauman (1870–1930). In seinem 1913 erschienenen Werk *Om förvaltningen af offentliga forskarbibliotek* definiert er die Fennica-Literatur noch weiter als Elmgren. Neben in Finnland erschienenen und von Finnen im Ausland veröffentlichten Werken wurden auch alle im Ausland erschienenen Publikationen, die Finnland, seine Bewohner, seine Geschichte und seine Sprache zum Thema haben, zur Fennica-Literatur gezählt.

Im Hinblick auf die älteste finnische Literatur hält sich dieses bibliographische Vorhaben in seiner Gesamtheit an die herkömmliche Definition. Aufgenommen wurden:

1. Alle in Finnland erschienenen Publikationen. Zu Finnland wird dabei auch das sog. Alte Finnland gezählt, d. h. die Gebiete, die Schweden 1721 und 1743 an Rußland verlor und die 1812 an das Großfürstentum Finnland angeschlossen wurden.

2. Alle im Ausland (einschließlich Schweden) erschienenen Publikationen finnischer Autoren sowie alle in finnischer Sprache erschienene Literatur, unabhängig vom Autor. Als finnisch wird im weiteren betrachtet:
 - eine in Finnland geborene Person, deren Eltern in Finnland wohnten, auch wenn die betreffende Person ihr Lebenswerk außerhalb Finnlands verrichtet haben sollte;
 - eine im Ausland geborene Person, deren letzter Posten in Finnland angesiedelt war.
3. Die im Ausland erschienene Produktion von Personen nichtfinnischer Abstammung, die in Finnland bedienstet waren, soweit ihre Publikationen in Verbindung mit ihren dienstlichen Aufgaben standen.

Werden auch kleine Einzelpublikationen wie Bänkelsängerlieder, akademische Orationes und Einblattdrucke wie Verordnungen berücksichtigt, beläuft sich das zur finnischen Literatur zu zählende Material bis zum Jahr 1809 auf ca. 17 000 Titel. Der Anteil von Publikationen in finnischer Sprache beträgt gut 2000, der Anteil auf lateinisch verfaßter Publikationen 4000, während der Rest auf schwedisch geschrieben ist. Größere Untergruppen bilden einmal die akademischen Veröffentlichungen, wie Dissertationen und Orationes, dann besonders am Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts Personalschriften und in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts amtliche Veröffentlichungen verschiedener Art. Der Anteil von Büchern, die als eigenständige Publikationen angesehen werden können, begann erst nach der Hälfte des 18. Jahrhunderts anzusteigen.

Bibliographien zur ältesten finnischen Literatur

Bis zum Erscheinen der vorliegenden Bibliographie gab es keine allgemeine Nationalbibliographie der vor 1800 erschienenen finnischen Literatur. Es sind zwar zahlreiche Bibliographien veröffentlicht worden, aber sie befassen sich immer nur mit einem Teilgebiet.

Die oben erwähnten Werke von Johannes Schefferus und Anders Anton Stiernman waren in ihrer Art die ersten allgemeinen Übersichten über die finnische Literatur. Weder Carl Fredrik Mennander noch Henrik Gabriel Porthan haben bibliographische Publikationen zusammengestellt, obwohl sie eine Reihe bedeutender Forschungsarbeiten veröffentlicht haben, die die Geschichte der finnischen Literatur beleuchten. Porthan hatte die Absicht, ein Repertorium der finnischen Literatur zu verfassen. Verwirklicht wurde die Absicht vom Amanuensis der Bibliothek Carl Niclas Keckman, der 1821 seinen Katalog *Förteckning å hårtills vetterligen tryckta Finska skrifter* herausgab. Schon Porthan hatte sein besonderes Augenmerk auf die finnischsprachige Literatur, für die vorher kaum jemand irgendein Interesse gehabt hatte, gelegt. Keckman erfaßte ausschließlich Literatur finnischer Zunge, ein Abbild der Denkweise der damaligen Nationalideologie. Im neuen Staatsgebilde, das 1809 durch den Anschluß an Rußland entstanden war, sah die sog. Turku-er Romantik Finnisch als die eigentliche Muttersprache der finnischen Nation an, weswegen die finnischsprachige Literatur die eigentliche Nationalliteratur ausmachte. Die Bibliographie Keckmans wurde als Nationalbibliographie betrachtet, obwohl dem Verfasser die Mängel der Bibliographie bewußt waren. Aus diesem Grund rief er Vorhaben ins Leben, anhand derer Ergänzungen zu der Bibliographie gesammelt werden sollten.

Die Bemühungen zur Erforschung und Erfassung der Literatur wurden vor völlig neue Aufgaben gestellt, als im Herbst 1827 die Stadt Turku einschließlich der Universitätsbibliothek durch einen Brand zerstört wurde. Die unter großen Bemühungen zusammengetragene 40 000 Bände umfassende Bibliothek ging in Flammen auf und mit ihr wurden auch die Sammlungen finnischsprachiger Literatur vernichtet. Nach dem Brand wurde die Universität 1828 nach Helsinki verlegt, und der Bibliothekar Fredrik Wilhelm Pipping (1783–1868), ein Schüler Porthans, mußte aus dem Nichts eine neue Sammlung der finnischen Literatur aufbauen.

Im Zusammenhang mit dem Aufbau der Sammlung stellte Pipping auch eine detaillierte Bibliographie finnischsprachiger Literatur zusammen. In den Jahren 1856–57 erschien die von ihm herausgegebene grundlegende Bibliographie der finnischen Literatur *Förteckning över i tryck utgif-*

na skrifter på Finska — Luettelo Suomeksi prääntäytistä kirjoista. Pipping setzt die Arbeit Keckmans als Bibliograph der finnischsprachigen Literatur fort, obwohl er sein Interesse als Wissenschaftler und bei dem Wiederaufbau der Buchbestände auch auf anderssprachige Literatur richtete. Die Pippingsche Bibliographie wurde bereits seinerzeit wegen ihrer Vollständigkeit sehr gelobt. Im nachhinein konnte sie nur durch eine sehr begrenzte Zahl von Ergänzungen vervollständigt werden, die von Irja Rämä 1984 veröffentlicht wurden. Pipping gebührt nach wie vor ein Ehrenplatz in der Geschichte der finnischen Nationalbibliographie, und alle nachfolgenden Generationen bauen auf seiner Arbeit auf.

Ein Zeitgenosse Pippings, Sven Gabriel Elmgren (1817–1897), veröffentlichte in seiner 1861 und 1865 erschienenen zweiteiligen Dissertation *Öfversigt af Finlands litteratur* eine Bibliographie der finnischen Literatur für die Jahre 1542–1770 und 1771–1863. Die Bibliographie ist insofern von Wert, als in ihr Literatur in verschiedenen Sprachen Aufnahme gefunden hat. Andererseits ist sie alles andere als vollständig. Elmgren schloß bewußt große literarische Bereiche aus seinem Werk aus.

Die Serie moderner Nationalbibliographien der finnischsprachigen Literatur begann mit dem von Valfrid Vasenius herausgegebenen Band *Suomalainen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. — La littérature finnoise. Catalogue alphabétique et systématique 1544–1877.* (Helsinki 1878.) In diesem Werk sind auch Ergänzungen früherer Bibliographien, einschließlich der vor 1800 erschienenen Literatur, enthalten.

Zusätzlich zu diesen Allgemeinbibliographien liegen eine große Zahl Spezialbibliographien vor, die unser Bild von der alten finnischen Literatur vervollständigen. Neben den im folgenden erwähnten sind Bibliographien u. a. von Hultin, Leinberg und Sainio herausgegeben worden.

Wichtigste moderne Beiträge zur Bibliographie der alten Literatur sind die Bibliographien von Toini Melander und J. Vallinkoski. Melanders *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562–1713* erschließt eine der wichtigsten Literaturgattungen. Von J. Vallinkoski hinwieder liegt ein ausführliches Verzeichnis über die Dissertationen an der Universität Turku vor: *Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828. Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboensis) 1642–1828* 1–2.

Vallinkoski hatte vor, in einem Projekt die alte Literatur systematisch zu bibliographieren. Die Arbeit war nach Jahrhunderten auf verschiedene Personen aufgeteilt. Vallinkoski selbst hatte die Erstellung einer Bibliographie für das 18. Jahrhundert übernommen, und er konnte in großem Umfang Material zusammentragen; die Arbeit blieb aber leider unvollendet. Seine Sammlungen konnten für die jetzt vorgelegte Bibliographie genutzt werden. Für das 17. Jahrhundert gibt es nur die schon erwähnte Bibliographie der Personalliteratur von Melander.

Einige in Schweden erschienene Bibliographien sind von Bedeutung im Hinblick auf die älteste finnische Literatur. Erwähnt werden müssen vor allem Isak Collijns Werke *Sveriges bibliografi intill år 1600* 1–3 und *Sveriges bibliografi. 1600-talet* 1–2. Erstere Bibliographie ist immer noch ein bedeutsames Nachschlagewerk; dagegen ist letztere durch ihre starke Selektivität nur von begrenztem Nutzen. Collijn hat hier eine Reihe von Literaturgattungen weggelassen und außerdem finnischsprachige Literatur nur aufgenommen, sofern sie in den schwedischen Bibliotheken, die er benutzte, vorhanden war. Die Sammlungen finnischer Bibliotheken waren wegen des Krieges zur Zeit der Zusammenstellung der Bibliographie evakuiert und Collijn konnte sich nicht alle benötigten Angaben verschaffen. Zur Verfügung stehende bibliographische Hilfsmittel, wie die Kataloge von Kilpi und Adde, hat er natürlich zu Rate gezogen.

In der schwedischen Nationalbibliographie klappte lange eine Lücke zwischen den Jahren 1700–1829. Zur Schließung dieser Lücke wurde in der Königlichen Bibliothek 1976 ein umfangreiches Projekt gestartet, das 1988 abgeschlossen wurde und als dessen Ergebnis das Material jetzt katalogisiert und als Datenbasis verfügbar ist. Im Hinblick auf die finnische Nationalbibliographie hat diese schwedische Datenbasis zentrale Bedeutung, obwohl finnischsprachige Literatur darin nicht katalogisiert ist. Die Datenbasis wird dadurch aber durchaus nicht unbrauchbar, da bereits u. a. das ausführliche Verzeichnis Pippings vorliegt. Als Ergebnis eines Einzelprojektes erscheint in Schweden außerdem die Bibliographie *Swedish imprints 1731–1833*, in

der zahlreiche buchgeschichtliche Forschungsergebnisse enthalten sind. Behandelt wird auch die vor 1809 erschienene finnischsprachige Literatur. Bis zum heutigen Zeitpunkt sind 42 Hefte erschienen.

Sammlungen finnischer Literatur

Die vollständigste Sammlung finnischer Literatur dürfte sich seinerzeit an der Akademie in Turku befunden haben. Nachdem die Sammlung 1827 im Turku-Brand in Flammen aufgegangen war, befanden sich die wichtigsten Sammlungen zunächst in der Königlichen Bibliothek in Stockholm und in der Bibliothek der Universität Uppsala. Auch in der Bibliothek des Lyzeums Porvoo wurde in einem gewissen Umfang alte Literatur aufbewahrt. Die Sammlungen in Turku, Stockholm und Uppsala wurden in der Hauptsache durch den Empfang von Pflichtexemplaren aufrechterhalten. Der Bibliothek der Akademie in Turku wurde 1707 durch einen Brief des Kanzleikollegiums das Recht zum Empfang von Pflichtexemplaren erteilt.

Finnische Literatur wurde auch in vielen anderen Bibliotheken gesammelt. Vor allem müssen hier die Stiftsbibliotheken in Schweden und die Bibliothek der Universität Greifswald erwähnt werden. Auch die Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen beherbergt eine bedeutende Sammlung finnischer Literatur. Darüber hinaus befinden sich einzelne Exemplare alter finnischer Literatur überall verstreut in europäischen Bibliotheken.

Die gegenwärtigen Sammlungen der Universität Helsinki sind zum größten Teil das Verdienst von Fredrik Wilhelm Pipping. Hilfe bekam Pipping durch den schulbildungslosen Sammler alter Bücher Matti Pohto, der Pippings Kenntnisse über die finnische Literatur und über Varianten einzelner Werke vermehren konnte. Schon zu Lebzeiten schenkte Pohto der Universität eine große Menge von Werken, die in ihrer Bibliothek fehlten, später vermachte er dann auch die Werke seiner einzigartigen Bibliothek, die die Universität weiterhin vermißte, der Universitätsbibliothek. Zum Vergleich sei erwähnt, daß Pipping in seiner Bibliographie 4066 Titel und ca. 6600 Bände aufführt. Die von Pohto hinterlassene Sammlung umfaßte 3500 Titel und 5000 Bände.

Die Fennica-Sammlung der Universitätsbibliothek Helsinki bildet die grundlegende Sammlung der finnischen Nationalliteratur, obwohl sie nach wie vor Lücken aufweist und fehlende Originalexemplare von Publikationen vor 1800 in vielen Fällen durch Kopien aus schwedischen Bibliotheken ersetzt werden müssen. Die Sammlung wird permanent durch Zukäufe und in anderer Weise vervollständigt. Als neuestes Vorhaben wird schon seit einiger Zeit die Erfassung der in Finnland befindlichen Sammlungen alter Literatur vorgenommen. Erfaßt werden sollen Exemplare vor 1850 gedruckter Publikationen, die sich in öffentlichen und privaten Sammlungen befinden, unabhängig davon, ob es sich um aus- oder inländische Drucke handelt. Die Arbeitsergebnisse werden in einer Datenbasis zusammengefaßt, in der die Angaben genau bis auf jedes einzelne Buchexemplar gemacht werden. Es handelt sich dabei um ein Projekt, das in Kooperation des Instituts für Kirchengeschichte der Universität Helsinki und der Universitätsbibliothek Helsinki durchgeführt wird.

Finnische Nationalbibliographie 1488–1800

Absicht des Nationalbibliographieprojektes, das jetzt abgeschlossen werden kann, war die Zusammenstellung einer bibliographischen Datenbasis über die bis zum Jahr 1800 erschienene finnische Literatur unter Anwendung moderner DV-Technik und die Erstellung von Katalogen aus der Datenbasis. Ursprünglich war als zeitliche Grenze das Jahr 1827 vorgesehen, wodurch das gesammelte Material in bestimmtem Umfang auch Angaben bis zu diesem Jahr enthält.

In gedruckter Form wird jetzt die Bibliographie über den Zeitraum 1488–1700 veröffentlicht. Das gesamte, auch das 18. Jahrhundert umfassende Material der Datenbasis soll auch als CD-ROM veröffentlicht werden, außerdem steht die Datenbasis on line zur Verfügung. In der

gedruckten Bibliographie wurden gewisse Kürzungen vorgenommen, da es nicht zweckmäßig ist, Angaben zu drucken, die sich leicht ändern können. So wurde in der gedruckten Bibliographie zum Beispiel auf die Angabe der Aufbewahrungsorte bekannter Exemplare der jeweiligen Titel verzichtet.

Mit dem Bibliographieprojekt war ein großer buchgeschichtlicher Forschungsaufwand verbunden. In der Anfangsphase war geplant, auch einzelne Titel betreffende Forschungsergebnisse in die Bibliographie aufzunehmen, später wurde dieses Vorhaben aber aufgegeben. Die Forschungsergebnisse werden zusammengefaßt in einem eigenen Band veröffentlicht, in dem vor allem Fragen, die die Literatur des 17. Jahrhunderts betreffen, behandelt werden. Der Forschungsband wird zum Abschluß des Bibliographieprojektes erscheinen. Natürlich wurde bei der Zusammenstellung der Bibliographie auf Forschungsergebnisse zurückgegriffen. Da aber ein eigener Forschungsband erscheinen soll, wird in der Bibliographie nur dann auf buchgeschichtliche Literatur verwiesen, wenn dies zur Begründung der getroffenen Entscheidungen notwendig erscheint. Andernfalls wird je nach Bedarf nur auf frühere Bibliographien verwiesen.

Ein zweites großes Forschungsvorhaben, das als ein Teil des Nationalbibliographieprojektes verwirklicht wird, ist die Erstellung eines typographischen Atlases zur ältesten finnischen Literatur. Anhand des Atlases können die Schriften, Textlettern und Initialen, sowie alle Schmuckelemente der in Finnland tätig gewesenen Buchdrucker identifiziert werden. Eine solche grundlegende Arbeit wird besonders für die Identifizierung von Büchern benötigt. Obwohl die Arbeiten während des Forschungsstadiums der Bibliographie noch nicht abgeschlossen waren, konnte anhand des Atlases in zahlreichen Fällen bestätigt werden, daß es sich um in Finnland gedruckte Titel handelt, wobei außerdem der Drucker festgestellt werden konnte. Eine systematische Identifikation der Titel hätte jedoch die Existenz eines fertigen gedruckten Atlases vorausgesetzt. Der typographische Atlas soll in zwei großen Bänden erscheinen.

Organisation des Bibliographieprojektes

Die Erstellung einer Nationalbibliographie der frühen Literatur war schon seit Jahrzehnten Vorhaben der Universitätsbibliothek Helsinki. Die Planungen für das jetzt vor dem Abschluß stehende Projekt begannen 1986 in Zusammenarbeit mit dem Institut für Kirchengeschichte der Universität Helsinki; die Arbeiten konnten mit Hilfe eines Stipendiums der *Suomen Kulttuurirahasto* (der „Finnischen Kulturstiftung“) aufgenommen werden. Von der Universität Helsinki wurde dem Projekt ein Dreijahresstipendium für die Jahre 1987–89 bewilligt. Im Herbst 1989 machte die Bank Kansallis-Osake-Pankki aus Anlaß ihres hundertjährigen Bestehens der Universität eine Schenkung über fünf Millionen Finnmark und bestimmte als Verwendungszweck die Erstellung einer Nationalbibliographie über die älteste finnische Literatur. Als Teil des Bibliographieprojektes wurde durch die Hilfe eines Stipendiums der Kone-Stiftung eine Bibliographie zur finnischen Buchgeschichte fertiggestellt, die 1993 erschienen ist.

Dem Projekt steht ein Wissenschaftlicher Beirat vor, dessen verantwortliche Leiter Bibliotheksdirektor Prof. Esko Häkli, Universitätsbibliothek Helsinki, und Prof. Pentti Laasonen, Institut für Kirchengeschichte der Universität Helsinki, sind; weitere Mitglieder des wissenschaftlichen Beirats sind: Prof. Simo Heininen, Institut für Kirchengeschichte der Universität Helsinki, Doz. Jyrki Knuutila, Institut für praktische Theologie der Universität Helsinki, Lic. Jussi Nuorteva, Universitätsbibliothek Helsinki (bis 1993), und Abteilungsleiterin Leena Pärssinen, Universitätsbibliothek Helsinki.

Wissenschaftliche Mitarbeiter des Projektes:

Mag. pol. Juha Kirkkala (1987)
Mag. theol. Tuija Laine (1989-)
Lic. Jussi Nuorteva (hauptverant. Redakteur bis 1993)
M. A. Rita Nyqvist (1988-)

Mag. pol. Anna Perälä (typographischer Atlas, 1991-)
M. A. Helena Ruuska (1988)

In dem Projekt waren außerdem beschäftigt: Stud. phil. Sirpa Kähkönen und M. A. Saara Tolonen als Schreibkräfte, M. A. Tapani Boman, M. A. Sirkka Havu, M. A. Anna-Maija Pietilä und M. A. Annika Pirinen als Redakteure der buchgeschichtlichen Bibliographie, außerdem waren neben den schon erwähnten Mag. theol. Esko Laine und Dr. theol. Tarja-Liisa Luukkanen an dem Forschungsband beteiligt.

Übersetzung Klaas Ruppel

Kirjallisuutta - Litteratur - Literatur

- Adde, Gustaf, Äldre finskspråkiga skrifter i svenska bibliotek. - *Bok- och bibliotekshistoriska studier till- ägnade Isak Collijn på hans 50-årsdag*. Uppsala 1925. S. 269-294.
- Bring, Samuel E., *Svenskt boklexikon. Riksdagshandlingar*. Uppsala 1961.
- Bring, Samuel E., *Svenskt boklexikon. Rättegångshandlingar*. Uppsala 1958.
- Collijn, Isak, *Sveriges bibliografi intill år 1600* 1-3. Uppsala 1934-38, 1927-31, 1932-33.
- Collijn, Isak, *Sveriges bibliografi. 1600-talet* 1-2. Uppsala 1942-46.
- Elmgren, Sven Gabriel, *Öfversigt af Finlands litteratur ifrån år 1542 till 1863*. Akad. avhandling. Helsingfors 1861.
- Grönroos, Henrik, *Finlands bibliografiska litteratur. Kommenterad förteckning*. Ekenäs 1975.
- Keckman, K.N., *Förteckning å härtils vetterligen tryckta finska skrifter*. (Bilaga till Consistorii ecclesiastici uti Åbo af trycket utgifna circular-bref.) Åbo 1821.
- Kilpi, Volter, Suomenkielisen kirjallisuuden varhaispainokset vuoteen 1642. - *Historiallisia tutkimuksia Artturi H. Virkkusen kunniaksi 19.1.1924*. Turku 1924. S. 63-103. (Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja, 1.)
- Melander, Toini, *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562-1713*. Helsinki 1951-58. (Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja, 22.)
- Mustelin, Olof, Finland i rikssvensk nationalbibliografisk litteratur. - *Bland böcker och människor. Bok- och personhistoriska studier till Wilhelm Odelberg den 1 juli 1983*. Stockholm 1983. S. 277-311.
- Nohrström, Holger, *Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling. Historiska anteckningar*. Helsingfors 1918.
- Nuorteva, Jussi, Från bibliografier till bibliografi. Finlands nationalbibliografi (1488-1827) under utarbetning. - *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 78 (1991). S. 3-11.
- Pipping, Fredrik Wilhelm, *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska. Luettelo suomeksi präntätyistä kirjoista*. Helsingfors 1856-57. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 20.) Näköispainos Porvoo 1967.
- Schauman, Georg, *Om förvaltningen av offentliga forskarbibliotek*. Helsingfors 1913.
- Schefferus, Johannes, *Svecia literata seu de scriptis & scriptoribus gentis Sveciae*. Holmiae 1680.
- Stiernman, Anders Anton, *Aboa literata*. Holmiae 1719. Näköispainos Jyväskylä 1990. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 518.)
- Stiernman, Anders Anton, *Bibliotheca Suio Gothica*. Stockholm 1731.
- Tengström, J.J., Utdrag rörande Finland, utur de otryckta delarna af A.A. von Stiernmans Bibliotheca Suio-Gothica. *Suomi* 1844.
- Vallinkoski, J., Suomen almanakat ja kalenterit 1608-1956. - *Suomen almanakan juhlakirja*. Helsinki 1957. S. 291-367.
- Vallinkoski, J., *Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828. Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboensis) 1642-1828* 1-2. Helsinki 1962-68. (Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja, 30.)
- Vasenius, Valfrid, *Suomen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. La littérature finnoise. Catalogue alphabétique et systématique 1544-1877*. Helsinki 1878. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 57.)

JOHDANTO

Lectori salutem!

Helsingin yliopiston kirjaston vanhimman fennica-kirjallisuuden kokoelma (ns. Rv- eli Ruotsin vallan ajan kokoelma) sisältää noin 17 000 julkaisua vuosilta 1488-1809. Turun akatemian koskeva aineisto ulottuu vuoteen 1827 asti.

Tästä kansalliskirjallisuutemme vanhimmas- ta osasta on julkaistu lukuisia bibliografioita, mutta ne ovat kaikki keskittyneet johonkin erityisalueeseen.

Koska vanhin fennica-kirjallisuus on ollut bibliografioituna hajalleen moniin erilaisiin ja eri lähestymistapoja noudattaviin lähteisiin, tarve saada aikaan yhtenäinen esitys vanhim- masta kansalliskirjallisuudestamme on ollut il- meinen jo vuosikymmenien ajan. Yrityksiä yhtenäisen ja kattavan bibliografian laatimisek- si on aiemmin tehty useita, mutta vasta vuon- na 1986 käynnistetty projekti *Suomen takau- tuva kansallisbibliografia 1488-1800* antoi mahdollisuuden nykyajan vaatimukset täyttä- vän yleisbibliografian laatimiseen. Ensimmäi- nen projektin tuotteista on nyt käsillä oleva, 4463 nimekettä sisältävä *Suomen kansallisbib- liografia 1488-1700*.

Bibliografian sisältö

Suomen kansallisbibliografia 1488-1700 sisäl- tää tähän asti tietoon tulleen kirjallisuuden, joka on painettu Suomen maaperällä tai kirjai- tettu suomen kielellä tai joka on suomalaissy- ntyisten henkilöiden kirjoittamaa, toimittamaa, kääntämää, julkaisuuteen saattamaa tai kuvitta- ma. Bibliografiaan sisältyvät myös ne julkai- sut, joissa yhtenä tasavertaisena kirjoittajana on suomalainen tai suomalaissyntyinen. Myös muiden kuin suomalaissyntyisten, mutta Suo- messa virassa toimineiden henkilöiden kirjal- linen tuotanto on otettu mukaan niiltä osin, kuin se on julkaistu heidän Suomen-kautenaan. Ei-suomalaissyntyisten laatimat, Suomen ulko-

puolella painetut julkaisut on otettu mukaan silloin, kun ne ovat liittyneet kirjoittajan Suo- messa hoitamiin virka- tai muihin tehtäviin.

Stolbovan rauhan (1617) jälkeen suuri jouk- ko suomalaisia siirtyi Inkeriin ja jäi sinne py- syvästi asumaan. Myös näiden suomalaisten ja heidän jälkeläistensä kirjallinen tuotanto on sisällytetty bibliografiaan, koska Inkeriin muuttaneet mielsivät itsensä suomalaisiksi.

Sen sijaan bibliografia ei sisällä julkaisuja, jotka liittävät Suomeen pelkästään se, että ni- den kohteena on suomalainen tai suomalais- syntyinen henkilö tai Suomi maana. Myös Se- bastian Münsterin Baselissa vuonna 1544 en- simmäisen kerran julkaistu Kosmograpia, jo- hon näytteenä suomen kielestä on sisällytetty Isä meidän -rukous, on lukuisine uusintapai- noksineen jätetty pois.

Seurausta Suomen monivaiheisesta histori- asta on, ettei kaikista vanhimman kansalliskir- jallisuutemme julkaisuista ole enää tiedossa säilynyttä kappaletta. Näissä tapauksissa jul- kaisu on jouduttu kuvailemaan varhaisempien bibliografisten lähteiden avulla. Tällaisia jul- kaisuja on bibliografiassa kaikkiaan 215 kap- palletta. Julkaisuista, joiden alkuperäiskappa- leet ovat säilyneet ainoastaan ulkomaisissa kir- jastoissa, on hankittu kopioita ja mikrofilmejä täydentämään Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmaa. Jäljenteitä on saatu seuraavista kir- jastoista: Bayerische Staatsbibliothek (Mün- chen), Biblioteket vid högskolan i Karlstad, Bibliothek des Evangelischen Predigersemi- nars (Wittenberg), Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu (Tallinna), Hauptbibliothek und Archiv der Franckeschen Stiftungen (Halle), Jämtlands läns bibliotek (Östersund), Det kongelige Bibliotek (Kööpenhamina), Kungliga Biblioteket (Tukholma), Kungliga Vetenskaps- akademins Bibliotek (Tukholma), Linköpings universitetsbibliotek, Mainzer Stadtbibliothek, Stifts- och landsbiblioteket i Skara, Staatsbi- bliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjasto (Helsinki), Tallinna Linna-arhiiv, Tartu Ülikoo- li Raamatukogu, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek (Jena), Turun yliopiston kir- jasto, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (Halle), Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin, Universitätsbi- bliothek der Ruprecht-Karls-Universität Hei- delberg, Universitätsbibliothek der Universität Rostock, Universitätsbibliothek der Eberhard-

Bibliografian rakenne ja henkilnnimikytnt

Suomen kansallisbibliografia 1488-1700 on rakenteeltaan aakkosellinen. Julkaisut on järjestetty tekijän mukaan tai, ellei pāvastuullista tekijää ole, nimekkeen mukaan. Väitöskirjat on luetteloitu preeseksen nimelle - myös silloin, kun itse julkaisussa ilmoitetaan tekijäksi väitöskirjan respondentti. Ne väitöskirjat, joiden preeses ei ole tiedossa, löytyvät kuitenkin respondentin nimen kohdalta. Turun akatemian, hovioikeuden, lääninhallituksen, maistraatin, tuomiokapitulin sekä valtiopäivien toimintaan liittyvät julkaisut löytyvät nykykäytännön mukaisesti kunkin yhteisön nimen mukaan kronologisessa järjestyksessä. Luettelo käytetyistä yhteisnnimist on sivulla 44.

Jokaiselle henkilölle (tekijälle, kääntäjälle, kuvittajalle, kohdehenkilölle jne.) on muodostettu ns. ohjeellinen nimenmuoto. Tavoitteena on ollut sekaannusten välttämiseksi muodostaa henkilönnimet mahdollisimman täydelliseksi kaikkine etunimien ja patronyymeineen. Lähtökohtana on ollut painetuissa julkaisuissa yleisimm esiintyvä nimenmuoto. Mikäli samasta henkilst kytetn painatteissa sekä vanhahtavaa että uudempaa nimenmuotoa, ohjeellinen muoto on muokattu uudemman perusteella. Ortografiaa on yhdenmukaistettu siten, että i ja j, u ja v, vv ja w on korvattu nykykäytäntöä vastaavilla kirjaimilla silloin, kun se on ollut tarkoituksenmukaista.

Nimenmuodon kieltä ei ole valittu henkilön äidinkielen vaan hänen styns perusteella. Niinpä oppisdyn edustajien nimenmuodot ovat latinankielisiä. Porvaristosta ja virkamiehistst on käytetty ruotsalaisia nimenmuotoja. Oppistyyn kuuluvien henkilöiden poikien nimet ovat latinankielisessä ja tyttärien ruotsinkielisessä muodossa.

Naisista on käytetty pääsääntöisestä isän sukunimeä feminiinimuodossa. Jos painatteessa on käytetty naisesta maskuliinimuotoa tai aviopuolison sukunimeä, ohjeellinen nimenmuoto on muodostettu näiden perusteella.

Ohjeelliset nimenmuodot on koottu nimihaakemistoksi, jossa kunkin henkilön ohjeellisen nimenmuodon jäljessä on lueteltu kaikki muut

hänen nimensä muodot, jotka esiintyvät itse painatteissa tai keskeisissä bibliografioissa ja hakuteoksissa. Hakemistoon on lisätty myös joukko sellaisia nimenmuotoja, jotka voivat helpottaa henkilön löytämistä ja tunnistamista muista lähteistä. Siksi hakemistoon on lisätty esimerkiksi avioliitossa olevien naisten puolisoiden sukunimet ja aateloitujen henkilöiden entiset sukunimet, jos sukunimi on aateloinnin yhteydessä muuttunut. Jokaisesta nimenmuodosta on tehty viittaus ohjeelliseen nimenmuotoon.

Jokaisesta henkilst on pyritty mainitsemaan hänen korkein virka-asemansa sekä syntymä- ja kuolinvuotensa. Mikäli syntymä- eikä kuolinvuotta ei ole tiedossa, suluissa on ilmoitettu sen julkaisun painovuosi, jossa henkilö ensimmäisen kerran mainitaan. Ylioppilaasta, jonka myöhempiä vaiheita ei tunneta, mainitaan maakunta, josta hän on kotoisin, tai osakunta, johon hän on kuulunut. Mikäli osakunnan tai maakunnan lisäksi on tiedossa myös henkilön kotipaikka, se on mainittu suluissa erikseen.

Henkilhakemistoon sisältyvät kaikki julkaisuissa mainitut henkilöt, esiintyvtp he tekijöinä (kirjoittajina, kuvittajina, toimittajina, julkisuuteen saattajina tms.) tai kohdehenkilin. Nimet ovat ohjeellisen nimitiedoston mukaisissa muodoissa. Asteriski (*) nimen yhteydessä ilmoittaa, että henkilö esiintyy julkaisussa kohdehenkiln.

Tiukasta ja mekaanisesta aakkosjrjestyksest on useissa yhteyksissä katsottu parhaaksi jonkin verran tinkiä. Joissakin tapauksissa on esim. pidetty hyvänä noudattaa vanhan kirjallisuuden bibliografiatyss vallitsevaa tapaa koota yhteen tietyn tyyppiset, säännöllisin vlijoin ilmestyneet julkaisut antamalla niille yhteinen nimi ja sijoittamalla ne sitten kronologiseen järjestykseen. Näitä julkaisuja ovat mm. asetukset, kiitokset, rukoukset ja rippikirjat sekä manualet ja virsikirjat. Luettelo näistä julkaisutyypeist on sivulla 44. Eräitä muitakin vakiintuneita käytänteitä on haluttu säilyttää. Niinpä esim. Agricolan koko tuotanto löytyy Agricolan kohdalta, vaikka nykyisin suosittelava käytäntö sijoittaisikin teokset hieman toisin. Jos isä ja poika ovat samannimiset, vanhemman tuotanto on esitetty ensin.

Aakkostuksessa on noudatettu suomalaista aakkosjrjestyst kuitenkin siten, että I ja J (i ja j), U ja V (u ja v) sekä W ja VV (w ja vv) on aakkostettaessa katsottu keskenään samaa

tarkoittaviksi kirjaimiksi silloin, kun se on ollut tarkoituksenmukaista. Mikäli kreikan- tai hepreankielinen sana vaikuttaa aakkosjärjestykseen, se aakkostuu translitteroidun muotoon mukaan.

Koska nimiösvun sisältö vaihtelee ajan tavan mukaan suuresti, bibliografiaan on laadittu nimekehakemisto, joka pyrkii ottamaan huomioon kaikki mahdolliset tavat, joilla julkaisua voidaan lähestyä. Niinpä julkaisua on mahdollista lähestyä nimekkeen ensimmäisten sanojen mukaan (invokaatiot pois luettuina) sekä, silloin, kun julkaisulle on valittu yhtenäistetty nimenmuoto, myös painos- tai osakohtaisen nimenmuodon mukaan. Moniosaiset väitöskirjat löytyvät nimekehakemistosta myös aiheen mukaan, jos jokaisella osalla on oma nimetty aiheensa. Myös vaihtoehtoiset kreikan- ja hepreankieliset nimenmuodot löytyvät hakemistosta translitteroidussa muodossa.

Kronologisessa hakemistossa julkaisut on lueteltu painopaikan mukaan. Eri julkaisutyypeistä on laadittu alanmukainen hakemisto, jossa julkaisut on esitetty ensin julkaisutyyppin, sitten mahdollisen tarkemman sisällön mukaan (esimerkiksi *Virallisjulkaisut - talous ja elinkeinotoiminta*, *Virallisjulkaisut - sotalaitos ja sotatapahtumat*). Alanmukaisen hakemiston alussa on esitetty julkaisujen alanmukainen jaottelu yleiskuvan saamiseksi ja julkaisujen löytämisen helpottamiseksi.

Hakemistoista viimeinen on painopaikka- ja painajahakemisto. Painopaikkahakemistossa on painopaikan mukaisessa järjestyksessä lueteltu kirjanpainajat, joiden painamia julkaisuja bibliografia sisältää. Aakkosellinen painajahakemisto sisältää itse julkaisut kronologisessa järjestyksessä.

Kuvailun periaatteet

Julkaisut on luetteloitu *de visu*. Mikäli julkaisusta ei ole tiedossa säilynyttä kappaletta tai se on ollut bibliografian tekijöiden tavoittamattomissa, julkaisu on varustettu juoksevan numeron eteen sijoitetulla asteriskilla (*) ja bibliografiset tiedot on esitetty hakasulkeissa.

Kuvailujen tavoitteena on ollut - vaikkakin käytännön syistä monin rajoituksin - antaa bibliografian käyttäjälle mahdollisimman tarkka kuva julkaisusta kirjapainon fyysisenä tuotteena, aina uniikkina käsityötaidon näytteenä.

Käyttäjälle on näin haluttu antaa edellytyksiä (puutteellisen) julkaisun identifiointiin.

Kuvailussa on noudatettu julkaisun ortografian ja kieliasua seuraavin poikkeuksin:

- Isojen kirjainten käyttö on normalisoitu kunkin kielen nykykäytännön mukaiseksi.
- Vinoviiva on transkriboitu pilkuksi.
- Lauseen lopussa oleva kaksoispiste on transkriboitu pisteeksi.
- Kirjasintyypejä ja -kokoja ei ole voitu jäljentää.

Kreikan-, heprean- ja arabiankieliset osuudet on jäljennetty sellaisinaan. Translitteroitu muoto on (invokaatioita lukuun ottamatta) annettu huomautuksissa. Heprean translitterointia on jouduttu teknisistä syistä paikoitellen karkeistamaan.

Poistot on osoitettu merkinnöllä " ... ". Pois on jätetty vakiomuotoiset attribuutit ja epiteetit. Kun nimeke on epätavallisen pitkä (esim. useita sivuja) tai kun se sisältyy toiseen julkaisuun, sitä on lyhennetty. Kun kuvailu on julkaisun puutteellisuuden takia jäänyt epätäydelliseksi, puuttuva kohta on osoitettu merkinnöllä "[...]". Julkaisussa käsin täydennettäväksi tarkoitettu tyhjä kohta (esim. väittelytilaisuuden ajankohta, häiden päivämäärät) on osoitettu merkinnöllä "[]". Painovirheet sekä sellaiset itse kirjoitusasua koskevat seikat, joihin bibliografian tekijät ovat halunneet kiinnittää lukijan huomion, on osoitettu merkillä "[!]".

Julkaisun nimeke on jäljennetty sanatarakasti, edellä mainituin poikkeuksin. Nimiösvun tietojen järjestystä ei ole muokattu tai muutettu (edellä mainittuja mahdollisia poistoja lukuun ottamatta). Nimiösvulla olevat muut tiedot, joilla ei ole kiinteää yhteyttä nimekkeeseen, kuten invokaatiot, hintatiedot, privilegiot jne., ilmoitetaan huomautuksissa. Invokaatioita ei ole avattu. Motot ja erilaiset kehyslauseet on jätetty pois.

Myös julkaisutiedot on jäljennetty sanatarakasti, kuitenkin vakiomuodossa "painopaikka : painaja, painovuosi". Julkaisutietojen yhteydessä roomalaisin numeroin merkitty painovuosi ilmoitetaan arabialaisin numeroin. Mikäli jokin tieto on saatu joko julkaisun muulta kuin nimiösvulta tai julkaisun ulkopuolisesta lähteestä, se on merkitty hakasulkeisiin ja lähde ilmoitetaan huomautuksissa. Jos julkaisu on ilman painovuotta, mutta nimeke sisältää päivämäärän tai tapahtumavuoden tai vuoden, jolle julkaisu on aiottu (esim. henkilökirjaset, al-

manakat, väitöskirjat, asetukset), painovuodeksi on oletettu nimekkeessä ilmoitettu vuosi, ja se on merkitty hakasulkeisiin. Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että varsinkin henkilökirjasten painovuosi saattaa poiketa tapahtumavuodesta huomattavastikin, jopa kymmeniä vuosia. Koska merkittävä ero tapahtumavuoden ja varsinaisen painamisvuoden välillä on kuitenkin erittäin harvinainen, on yllä mainitua käytäntöä pidettävä riittävänä. Turun akatemian, Turun hovioikeuden, Turun lääninhalituksen, Turun maistraatin sekä Turun tuomiokapitulin julkaisut painoi Turun akatemian kirjainpainaja. Painopaikka ja painajan nimi on lisätty julkaisutietoihin, mikäli ne eivät käy selvälle itse julkaisusta.

Ulkoasutiedoissa ilmoitetaan julkaisun sivutai lehtimäärä, mahdollinen kuvitus, julkaisun bibliografinen koko sekä mahdolliset kuva-, kartta- tms. liitteet, tässä järjestyksessä. Myös sivut ja lehdet luetellaan. Vain painon alta kulkeneet sivut tai lehdet lasketaan mukaan. Tyhjä sivut tai lehdet sekä sivu- tai lehtinumerointiin sisältyvät virheet ilmoitetaan. Arkin tunnukset mainitaan huomautuksissa.

Huomautustiedot esitetään seuraavassa jär-

jestyksessä: 1) itse julkaisusta peräisin olevat tiedot, joita ei ole sisällytetty kuvailuun, kuten invokaatiot, dedikaatiot (variantteineen), gratulaatiot (variantteineen), privilegiot, imprimaturit, approbaturit, erratat sekä arkin tunnukset, 2) viittaukset muihin bibliografioihin sekä lähdekirjallisuuteen, 3) tekijöitä, kääntäjiä, painajia jne. koskevat huomautukset, elleivät nämä seikat käy ilmi nimekkeestä, 4) sisältöä koskevat huomautukset, 5) muut variantteja koskevat huomautukset, 6) kreikan- ja hepreankielisten osuukien translitteroinnit. Muita huomautuksia on tarpeen vaatiessa esitetty vaihtelevissa kohdin, kuitenkin niin, että niiden välittämä tieto tulisi esiin mahdollisimman selvästi ja johdonmukaisesti. Luettelo huomautusalueella käytetyistä lyhenteistä on sivuilla 44-45.

On selvää, että laajassa yleisbibliografiassa on mahdotonta toistaa kaikkea sitä tietoa, joka on koottu erityisbibliografioihin. Siksi *Suomen kansallisbibliografiaan 1488-1700* on sisällytetty runsaasti viittauksia muihin bibliografioihin. Mukaan on kuitenkin otettu vain sellaiset bibliografiat, jotka tarjoavat merkittävää lisätietoa. Luettelo näistä bibliografioista ja muista hakuteoksista on sivuilla 46-47.

* * *

Tätä bibliografiaa laadittaessa tekijöiden keskinäiset päävastuut ovat jakautuneet siten, että teol. maist. Tuija Laine on vastannut ohjeellisen nimihakemiston sekä henkilöhakemiston laadinnasta ja fil. kand. Rita Nyqvist bibliografisista kuvailuista, bibliografian yleisilmeestä sekä muista hakemistoista.

Professori Tapani Harviainen on tulkinnut ja translitteroinut julkaisuissa esiintyvät heprean- ja arabiankieliset osuudet. Teol. yo. Olli Nuosmaa on vastannut näiden osuukien siirtämisestä bibliografiaan. Fil. kand. Tua Korhonen on vastannut kreikankielisten osuukien tulkinnaasta, translitteroinnista sekä bibliografiaan siirtämisestä. Valtiot. maist. Anna Perälä on tunnistanut typografisen aineiston perusteella noin sadan viidenkymmenen painatteen painopaikan ja painajan. Professori Esko Häklin historiallisen katsauksen on ruotsintanut fil. lis. Rainer Knapas. Alkulauseen ja johdannon on ruotsintanut fil. maist. Kristina Nyman, ja hän on myös tarkistanut bibliografian ruotsinkielisen kieliasun. Saksankieliset tekstit on kääntänyt fil. maist. Klaas Ruppel. Esitämme heille kaikille lämpimät kiitoksemme.

Lisäksi haluamme kiittää seuraavia Helsingin yliopiston kirjaston virkailijoita: fil. kand. Sirkka Havua hänen panoksestaan bibliografiatyön ongelmien ratkaisemisessa, tutkimussihteeri Raimo Ojanperää hänen avustaan aineiston hankinnassa, hum. kand. Jukka Lindemania ja kirjastoavustaja Jari Tolvasta heiltä saamastamme avusta automaattiseen tietojenkäsittelyyn liittyvissä kysymyksissä sekä Helsingin yliopiston kirjaston kaukopalvelun koko henkilökuntaa.

Helsingissä, Kalevalan päivänä 1996

Tuija Laine

Rita Nyqvist

INLEDNING

Lectori salutem!

Helsingfors universitetsbiblioteks samling av den äldsta national- eller fennicalitteraturen (den så kallade RV-samlingen eller samlingen av litteratur från svenska tiden) innehåller omkring 17 000 publikationer från åren 1488-1809. Materialet i anslutning till Kungliga Akademien i Åbo sträcker sig ända till år 1827.

Det finns flera bibliografier över den äldsta nationallitteraturen, men de omfattar endast något enskilt specialområde.

Då dokumentationen av den gamla fennicalitteraturen har varit spridd på många olika källor med olika utgångspunkter har det redan under decennier funnits ett uppenbart behov av en allmän bibliografisk presentation av den äldsta nationallitteraturen i Finland. Flera olika försök att åstadkomma en sådan bibliografi har gjorts under årens lopp. Men först år 1986, då projektet *Finlands retrospektiva nationalbibliografi 1488-1800* inleddes, blev det möjligt att sammanställa en allmän bibliografi som uppfyller moderna krav. Finlands nationalbibliografi 1488-1700 är projektets först produkt och den innehåller 4463 titlar.

Bibliografins innehåll

Finlands nationalbibliografi 1488-1700 innehåller uppgifter om den hittills kända litteratur som tryckts i Finland, litteratur på finska, samt litteratur skriven, utgiven, översatt, publicerad eller illustrerad av person född i Finland. Bibliografen omfattar även publikationer med flera upphovsmän där en av upphovsmännen är finländare eller född i Finland. Även publikationer med upphovsman som inte är född i Finland men som har verkat i Finland har tagits med om verket har utkommit under den tid personen vistades i Finland. Litteratur utgiven utomlands och skriven av person som inte är född i Finland tas med om verket hän-

för sig till personens tjänst eller annan verksamhet i Finland.

Efter freden i Stolbova (1617) flyttade ett stort antal finnar till Ingermanland och blev fast bosatta där. Även verk av dessa ingermanländare och deras ättlingar upptas i bibliografen, därför att dessa personer själva har ansett sig vara finnar.

Utländska publikationer med anknytning till Finland endast på så sätt att en finländare eller landet Finland behandlas har däremot inte tagits med i bibliografen. Sebastian Münsters *Cosmographia*, som utgavs för första gången i Basel år 1544, och innehåller bönen Fader vår på finska, har med sina talrika nytryck utesluts.

Som en följd av Finlands mångskiftande historia finns det bland den äldsta nationallitteraturen exempel på böcker av vilka inte ett enda exemplar har bevarats till våra dagar. I dessa fall har redaktörerna varit tvungna att förlita sig på äldre bibliografiska källor. I bibliografen finns 215 publikationer av detta slag. Då det gäller publikationer av vilka det av samma orsak finns originalexemplar endast utomlands har det under arbetets gång varit möjligt att komplettera Helsingfors universitetsbiblioteks samlingar med kopior eller mikrofilmer av ifrågavarande publikationer. Följande bibliotek har bidragit med kopior och mikrofilmer: Bayerische Staatsbibliothek in München, Biblioteket vid högskolan i Karlstad, Bibliothek des Evangelischen Predigerseminars (Wittenberg), Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu (Tallinn), Finska litteratursällskapets bibliotek (Helsingfors), Hauptbibliothek und Archiv der Franckeschen Stiftung (Halle), Jämtlands läns bibliotek (Östersund), Det kongelige Bibliotek (Köpenhamn), Kungliga Biblioteket (Stockholm), Kungliga Vetenskapsakademiens Bibliotek (Stockholm), Linköpings universitetsbibliotek, Mainzer Stadtbibliothek, Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz, Stifts- och landsbiblioteket i Skara, Tallinna Linna-arhiiv, Tartu Ülikooli Raamatukogu, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek (Jena), Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (Halle), Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin, Universitätsbibliothek der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Universitätsbibliothek der Universität Rostock, Universitätsbibliothek der Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Uppsala universitetsbibliotek, Åbo universitetsbibliotek.

Uppställning och personnamn

Finlands nationalbibliografi 1488-1700 är alfabetiskt uppställd enligt upphovsmannen. Om det inte finns en huvudupphovsman står verket enligt titeln. Avhandlingar står enligt preses, även i de fall då verket anger respondenten som huvudupphovsman. Endast i de fall då avhandlingens preses inte är känd står avhandlingen under respondentens namn. Publikationer som är förknippade med verksamheten vid Kungliga Akademien, hovrätten, länsstyrelsen, magistraten och domkapitlet i Åbo samt riksdagen står i kronologisk ordning under institutionens namn. En lista över de institutioner som förekommer i bibliografin finns på sidan 44.

Varje person (författare, översättare, illustratör, adressat etc.) har fått en så kallad normaliserad namnform. Avsikten har varit att återge personnamnen så fullständigt som möjligt med alla förnamn och patronym, detta för att undvika förväxlingar. Utgångspunkten har varit den namnform som oftast förekommer i de tryckta publikationerna. Ifall samma personnamn förekommer i en ålderdomlig och en nyare form har den nyare valts som normalform. Ortografin har vid behov förenklats så att i och j, u och v, vv, w har ersatts med motsvarande bokstäver i modernt språkbruk.

Namnformen har inte valts enligt personens modersmål utan enligt stånd. Namnet på representanter för det lärda ståndet är på latin. Borgarna och ämbetsmännens namn är på svenska. Namn på söner till personer hörande till det lärda ståndet är på latin, medan dottrarnas namn är på svenska.

Kvinnlig upphovsman har faderns släktnamn i feminin form, ifall inte publikationen anger namnet i maskulin form eller under makens släktnamn. Den normaliserade namnformen har valts utgående från detta.

De normaliserade namnformerna finns förtecknade i ett namnregister. Alla namnvarianter som förekommer i själva publikationen eller i centrala bibliografier och uppslagsverk finns i registret under normalformen. I registret finns även en del andra namnformer som kan underlätta sökningen och identifieringen av personen i andra källor. Därför upptar registret till exempel för en gift kvinna hennes makes släktnamn och för adlad person dennes förra namn ifall namnet ändrats i samband med

adlandet. För varje namnvariant finns en hänvisning till den normaliserade uppslagsformen.

Om möjligt anges varje persons högsta tjänsteställning samt födelse- och dödsår. Om födelse- och dödsåren inte är kända anges inom parentes tryckåret för den publikation där personens namn förekommer för första gången. För student, vars senare levnadsöden är okända, anges det landskap därifrån han härstammar eller den studentkorporation till vilken han hört. Om dessutom personens hemort är känd, nämns detta inom parentes.

Namnregistret upptar även namnet på alla upphovsmän (författare, illustratörer, utgivare o.dyl.) eller adressater i namnets normalform. Asterisk (*) vid namnet anger att det är fråga om en adressat.

Bibliografins redaktörer har ansett det bäst att i någon mån avvika från en strikt och mekanisk alfabetisk uppställning. I vissa fall har man ansett det ändamålsenligt att tillämpa den katalogiseringsprincip som följs i bibliografier över gammal litteratur, det vill säga att publikationer av en viss typ som utkommit regelbundet samlas under en gemensam titel i kronologisk ordning. Sådana publikationer är till exempel förordningar, tacksägelser, böne- och skriftböcker samt manualer och psalmböcker. En förteckning över dessa publikationstyper finns på sidan 44. Även annan vedertagen praxis har följts. Till exempel hela Agricolas litterära produktion står under uppslagsordet Agricola, trots att den enligt nutida regler kunde ordnas på annat sätt. Om far och son har samma namn, förtecknas den äldre personens produktion först.

De finska alfabetiseringsreglerna följs med undantag för I/J (i/j), U/V (u/v) och W/VV (w/vv), som behandlas som en och samma bokstav då det varit ändamålsenligt att göra så. Ifall ett ord på grekiska eller hebreiska inverkar på den alfabetiska ordningen, följer alfabetiseringen den translittererade formen.

Då verkets titel samt titelbladets innehåll och språkdräkt, enligt den tidens sed, kan uppvisa stora variationer har bibliografin försetts med ett titelregister, som strävar till att beakta alla tänkbara sätt att söka verket. Man kan söka enligt de första orden i titeln (bortsett från invokationer) samt, då verket har en normaliserad titel, enligt upplagens eller delarnas namnvarianter. Då det gäller avhandlingar i flera delar, där de olika delarna behandlar ett speci-

fikt ämnesområde, kan verket sökas i registret enligt ämnesområdets namn på latin. Även alternativa titlar på grekiska eller hebreiska upptas i registret i translittererad form.

I det kronologiska registret är publikationerna ordnade enligt tryckort. I det systematiska registret är publikationerna ordnade enligt typ och därefter enligt innehåll så noggrant som möjligt, till exempel *Offentliga publikationer - handel och ekonomi, Offentliga publikationer - försvarsväsendet och krigshistoria*. En allmän översikt över systematiken finns i början av registret.

Det finns även register över tryckort och boktryckare. I tryckortsregistret står enligt tryckort de boktryckare som har tryckt material som ingår i bibliografin. Det alfabetiska boktryckarregistret innehåller själva publikationerna i kronologisk ordning.

Bibliografisk beskrivning

Materialet har katalogiserats *de visu*. Ifall det inte veterligen längre existerar något exemplar av en viss publikation eller om redaktörerna inte har lyckats få tag på den är referensen märkt med en asterisk (*) framför det löpande numret och de bibliografiska uppgifterna står inom klammer.

Den bibliografiska beskrivningen försöker - trots många praktiska begränsningar - ge en så exakt bild som möjligt av publikationen som ett fysiskt tryckalster, ett exempel på ett alltid unikt hantverk. På så sätt har man strävat efter att skapa ett arbetsredskap för identifiering av (defekta) publikationer.

I beskrivningen används samma ortografi och språkdräkt som i publikationen men med följande undantag:

- Versalerna har normaliserats enligt dagens praxis i envart språk.
- Snedstreck har transkriberats till punkt.
- Kolon i slutet av en sats har transkriberats till punkt.
- Tysnitt och -storlek har inte kunnat kopieras.

De grekiska, hebreiska och arabiska avsnitten har kopierats direkt. Den translitterade formen (bortsett från invokationerna) finns i anmärkningarna. Translittereringen av de hebreiska avsnitten har av tekniska skäl ställvis för-
enklats.

Uteslutningar anges med "...". Stereotypa attribut och epitet har utelämnats. Då titeln är ovanligt lång (till exempel flera sidor) eller då den ingår i ett annat band har den förkortats. Då beskrivningen är ofullständig på grund av att publikationen är defekt har detta utmärkts med "[...]". Om publikationen innehåller ett tomt utrymme avsett att ifyllas för hand (till exempel tidpunkten för en disputation, datumet för ett bröllop) anges detta med "[]". Tryckfel eller andra egenheter som bibliografins redaktörer velat påpeka anges med "[!]".

Publikationens titel har kopierats ordagrant frånsett ovannämnda undantag. Titeln har inte ändrats (förutom i ovannämnda fall) och uppgifternas inbördes ordning på titelbladet har inte ändrats eller omformats. Annan information på titelbladet som inte direkt hör ihop med titeln, till exempel invokationer, prisuppgifter, privilegier med mera, anges i anmärkningarna. Invokationerna har inte öppnats. Motton och olika slag av ramtexter har uteslutits.

Utgivningsuppgifterna har kopierats ordagrant men ges i standardiserad ordning: "tryckort: boktryckare, tryckår". Tryckår skrivet med romerska siffror återges med arabiska siffror. Om en uppgift har tagits från annan plats i publikationen än titelbladet eller härstammar från en utomstående källa anges detta genom att placera uppgiften inom klammer och källan anges i anmärkningsfältet. För publikationer utan tryckår där titeln innehåller ett datum eller ett årtal som tidsbestämmer händelsen eller det år för vilket publikationen är avsedd (till exempel personskrifter, almackor, avhandlingar, förordningar) har det år som står i titeln valts som tryckår och försetts med klammer. I detta sammanhang är det skäl att poängtera att särskilt när det gäller personskrifter kan tryckåret skilja sig väsentligt från händelseåret, ibland till och med tiotals år. Men eftersom en så stor divergens mellan tryck- och händelseår ändå hör till sällsyntheterna har denna praxis ansetts ändamålsenlig. Kungliga Akademiens boktryckare gjorde alla tryckarbeten för Kungliga Akademien i Åbo samt hovrätten, länsstyrelsen, magistraten och domkapitlet i Åbo. Tryckorten och boktryckaren anges således även i de fall då de inte ingår i själva publikationen.

Den fysiska beskrivningen av publikationen ges i följande ordning: sid- eller bladantal, eventuella illustrationer, publikationens biblio-

grafiska format samt eventuella bild-, kart- eller andra bilagor. Sid- och bladantal anges. Endast sådana sidor och blad som verkligen har gått igenom tryckpressen noteras. Blanka sidor eller blad samt pagineringsfel anges. Arksignaturen anges i anmärkningsfältet.

Anmärkningsfältets element har följande ordningsföljd: 1) uppgifter som har själva publikationen som källa men som inte ingår i den bibliografiska beskrivningen, såsom invokationer, dedikationer (med varianter), gratulationer (med varianter), privilegier, imprimaturer, approbaturer, errata samt arksignaturer, 2) hänvisningar till andra bibliografier och källlitteratur, 3) anmärkningar om författare, översättare, tryckare o.dyl. då dessa uppgifter inte ingår i titeln, 4) anmärkningar om innehållet, 5)

övriga anmärkningar om olika varianter, 6) translittereringen av grekiska, hebreiska och arabiska avsnitt. Andra anmärkningar har vid behov placerats så att informationen är entydig och konsekvent. En lista över förkortningar använda i anmärkningsfältet finns på sidorna 44-45.

Det är klart att en omfattande allmän bibliografi inte kan återge all den information som finns i specialbibliografierna. Därför innehåller *Finlands nationalbibliografi 1488-1700* talrika hänvisningar till andra bibliografier. Detta gäller dock endast bibliografier som ger viktig tilläggsinformation. En förteckning över dessa bibliografier och andra uppslagsverk finns på sidorna 46-47.

Huvudansvaret för sammanställandet av bibliografin fördelas så att teol.mag. Tuija Laine har ansvarat för det normaliserade namnregistret och sammanställandet av personregistret medan fil.kand. Rita Nyqvist har ansvarat för den bibliografiska beskrivningen, bibliografins allmänna uppställning och de övriga registren.

Professor Tapani Harviainen har tolkat och translittererat de hebreiska och arabiska avsnitten och teol.stud. Olli Nuosmaa har överfört dem till bibliografin. Fil.kand. Tua Korhonen har ansvarat för tolkningen av de grekiska avsnitten, deras translitterering och överföring till bibliografin. Pol.mag. Anna Perälä har på grundval av det typografiska materialet identifierat tryckorten och boktryckaren för omkring etthundrafemtio publikationer. Överbibliotekarie Esko Häklis förord och historiska översikt har översatts till svenska av fil.lic. Rainer Knapas. Inledningen har översatts till svenska av fil.mag. Kristina Nyman, som också har granskat de svenska avsnitten. Texterna har översatts till tyska av fil.mag. Klaas Ruppel. Redaktörerna framför sitt varma tack till dem.

Redaktörerna vill även tacka följande personer vid Helsingfors universitetsbibliotek: fil.kand. Sirkka Havu för hjälp med att lösa problem under arbetet med bibliografin, forskningssekreteraren Raimo Ojanperä för hjälp med materialanskaffningen, hum.kand. Jukka Lindeman och biblioteksassistent Jari Tolvanen för deras sakkunskap och hjälp med adb-lösningarna samt hela fjärrlåneexpeditionen.

Helsingfors, Kalevaladagen 1996

Tuija Laine

Rita Nyqvist

EINLEITUNG

Lectori salutem!

Die Sammlung der ältesten Fennica-Literatur in der Universitätsbibliothek Helsinki (die sog. Rv-Sammlung, wobei das Signum „Rv“ auf die Zeit der Schwedenherrschaft hinweist) umfaßt etwa 17 000 Publikationen aus den Jahren 1488–1809. Das Material der Akademie in Turku ist bis zum Jahr 1827 enthalten.

Zu diesem ältesten Teil der finnischen Nationalliteratur sind zahlreiche Bibliographien veröffentlicht worden, die sich jedoch alle auf ein bestimmtes Sondergebiet spezialisieren.

Da die älteste Fennica-Literatur bisher nur zerstreut in verschiedenen Quellen, die zudem auch unterschiedlich konzipiert sind, zugänglich ist, besteht schon lange der Bedarf einer allgemeinen Bibliographie der ältesten finnischen Nationalliteratur. Es sind in dieser Richtung bereits mehrere Versuche unternommen worden, aber erst das 1986 initiierte Projekt einer „*Finnischen retrospektiven Nationalbibliographie 1488–1800*“ ermöglichte die Erstellung einer allgemeinen Bibliographie, die heutigen Ansprüchen genügt. Die jetzt vorliegende finnische Nationalbibliographie der Jahre 1488–1700 mit 4463 Eintragungen ist das erste Produkt dieses Projektes.

Inhalt der Bibliographie

Die *finnische Nationalbibliographie der Jahre 1488–1700* enthält die bisher bekannte Literatur, die auf finnischem Boden gedruckt wurde oder auf finnisch bzw. von einem Finnen oder einer Person finnischer Abstammung verfaßt, redigiert, übersetzt, herausgegeben oder illustriert wurde. Eine Publikation, an der ein Finne oder eine Person finnischer Abstammung als gleichwertiger Verfasser beteiligt ist, wurde gleichfalls in die Nationalbibliographie aufgenommen. Auch die literarische Produktion von Personen nichtfinnischer Abstam-

mung, die in Finnland Dienst getan haben, wurde mit aufgenommen, soweit sie zu einer Zeit publiziert wurde, in der sich die betreffende Person in Finnland aufhielt. Von Nichtfinnen erstellte, aber außerhalb Finnlands gedruckte Publikationen sind aufgenommen, sofern sie mit den dienstlichen oder anderen Aufgaben der betreffenden Person in Finnland in Verbindung stehen.

Nach dem Frieden von Stolbova (1617) siedelte eine große Zahl von Finnen nach Ingermanland um und ließ sich dort nieder. Auch die literarische Produktion dieser Finnen und ihrer Nachkommen wurde in die Nationalbibliographie mit aufgenommen, zumal diese Personen sich selbst als Finnen auffaßten.

Publikationen, die nur durch die Tatsache mit Finnland in Verbindung stehen, daß sie einen Finnen oder eine Person finnischer Abstammung als Adressat oder auch Finnland als Land zum Thema haben, wurden nicht in die Bibliographie aufgenommen. Weggelassen wurde die von Sebastian Münster 1544 das erste Mal herausgegebene Kosmographie, die als Beispiel für die finnische Sprache ein finnisches Vaterunser enthält und die zahlreiche Neuauflagen erfahren hat.

Als eine Folge der wechselfollen Geschichte Finnlands ist von den ältesten Veröffentlichungen der finnischen Nationalliteratur nicht immer ein erhaltenes Exemplar bekannt. In diesen Fällen müssen die Publikationen anhand von früheren bibliographischen Quellen beschrieben werden. Die vorliegende Bibliographie enthält insgesamt 215 solche Veröffentlichungen. Von Publikationen, die nur außerhalb Finnlands als Originalexemplar erhalten sind, wurden Kopien und Mikrofilme beschafft und die Sammlungen der Universitätsbibliothek Helsinki hierdurch ergänzt. Als Quellen konnten folgende Bibliotheken herangezogen werden: Bayerische Staatsbibliothek (München), Biblioteket vid högskolan i Karlstad, Bibliothek des Evangelischen Predigerseminars in Wittenberg, Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu (Tallinn), Hauptbibliothek und Archiv der Frankeschen Stiftungen (Halle), Jämtlands länsbibliotek (Östersund), Det kongelige Bibliotek (Kopenhagen), Kungliga Biblioteket (Stockholm), Kungliga Vetenskapsakademiens Bibliotek (Stockholm), Linköpings universitetsbibliotek, Mainzer Stadtbibliothek, Staatsbibliothek zu Berlin — Preußischer Kulturbesitz, Stifts-

grafiska format samt eventuella bild-, kart- eller andra bilagor. Sid- och bladantal anges. Endast sådana sidor och blad som verkligen har gått igenom tryckpressen noteras. Blanka sidor eller blad samt pagineringsfel anges. Ark-signaturen anges i anmärkningsfältet.

Anmärkningsfältets element har följande ordningsföljd: 1) uppgifter som har själva publikationen som källa men som inte ingår i den bibliografiska beskrivningen, såsom invokationer, dedikationer (med varianter), gratulationer (med varianter), privilegier, imprimaturer, approbaturer, errata samt arksignaturer, 2) hänvisningar till andra bibliografier och källlitteratur, 3) anmärkningar om författare, översättare, tryckare o.dyl. då dessa uppgifter inte ingår i titeln, 4) anmärkningar om innehållet, 5)

övriga anmärkningar om olika varianter, 6) translittereringen av grekiska, hebreiska och arabiska avsnitt. Andra anmärkningar har vid behov placerats så att informationen är entydig och konsekvent. En lista över förkortningar användas i anmärkningsfältet finns på sidorna 44-45.

Det är klart att en omfattande allmän bibliografi inte kan återge all den information som finns i specialbibliografierna. Därför innehåller *Finlands nationalbibliografi 1488-1700* talrika hänvisningar till andra bibliografier. Detta gäller dock endast bibliografier som ger viktig tilläggsinformation. En förteckning över dessa bibliografier och andra uppslagsverk finns på sidorna 46-47.

Huvudansvaret för sammanställandet av bibliografin fördelas så att teol.mag. Tuija Laine har ansvarat för det normaliserade namnregistret och sammanställandet av personregistret medan fil.kand. Rita Nyqvist har ansvarat för den bibliografiska beskrivningen, bibliografins allmänna uppställning och de övriga registren.

Professor Tapani Harviainen har tolkat och translittererat de hebreiska och arabiska avsnitten och teol.stud. Olli Nuosmaa har överfört dem till bibliografin. Fil.kand. Tua Korhonen har ansvarat för tolkningen av de grekiska avsnitten, deras translitterering och överföring till bibliografin. Pol.mag. Anna Perälä har på grundval av det typografiska materialet identifierat tryckorten och boktryckaren för omkring etthundrafemtio publikationer. Överbibliotekarie Esko Häklis förord och historiska översikt har översatts till svenska av fil.lic. Rainer Knapas. Inledningen har översatts till svenska av fil.mag. Kristina Nyman, som också har granskat de svenska avsnitten. Texterna har översatts till tyska av fil.mag. Klaas Ruppel. Redaktörerna framför sitt varma tack till dem.

Redaktörerna vill även tacka följande personer vid Helsingfors universitetsbibliotek: fil.kand. Sirkka Havu för hjälp med att lösa problem under arbetet med bibliografin, forskningssekreteraren Raimo Ojanperä för hjälp med materialanskaffningen, hum.kand. Jukka Lindeman och biblioteksassistent Jari Tolvanen för deras sakkunskap och hjälp med adb-lösningarna samt hela fjärrlåneexpeditionen.

Helsingfors, Kalevaladagen 1996

Tuija Laine

Rita Nyqvist

EINLEITUNG

Lectori salutem!

Die Sammlung der ältesten Fennica-Literatur in der Universitätsbibliothek Helsinki (die sog. Rv-Sammlung, wobei das Signum „Rv“ auf die Zeit der Schwedenherrschaft hinweist) umfaßt etwa 17 000 Publikationen aus den Jahren 1488–1809. Das Material der Akademie in Turku ist bis zum Jahr 1827 enthalten.

Zu diesem ältesten Teil der finnischen Nationalliteratur sind zahlreiche Bibliographien veröffentlicht worden, die sich jedoch alle auf ein bestimmtes Sondergebiet spezialisieren.

Da die älteste Fennica-Literatur bisher nur zerstreut in verschiedenen Quellen, die zudem auch unterschiedlich konzipiert sind, zugänglich ist, besteht schon lange der Bedarf einer allgemeinen Bibliographie der ältesten finnischen Nationalliteratur. Es sind in dieser Richtung bereits mehrere Versuche unternommen worden, aber erst das 1986 initiierte Projekt einer „*Finnischen retrospektiven Nationalbibliographie 1488–1800*“ ermöglichte die Erstellung einer allgemeinen Bibliographie, die heutigen Ansprüchen genügt. Die jetzt vorliegende finnische Nationalbibliographie der Jahre 1488–1700 mit 4463 Eintragungen ist das erste Produkt dieses Projektes.

Inhalt der Bibliographie

Die *finnische Nationalbibliographie der Jahre 1488–1700* enthält die bisher bekannte Literatur, die auf finnischem Boden gedruckt wurde oder auf finnisch bzw. von einem Finnen oder einer Person finnischer Abstammung verfaßt, redigiert, übersetzt, herausgegeben oder illustriert wurde. Eine Publikation, an der ein Finne oder eine Person finnischer Abstammung als gleichwertiger Verfasser beteiligt ist, wurde gleichfalls in die Nationalbibliographie aufgenommen. Auch die literarische Produktion von Personen nichtfinnischer Abstam-

mung, die in Finnland Dienst getan haben, wurde mit aufgenommen, soweit sie zu einer Zeit publiziert wurde, in der sich die betreffende Person in Finnland aufhielt. Von Nichtfinnen erstellte, aber außerhalb Finnlands gedruckte Publikationen sind aufgenommen, sofern sie mit den dienstlichen oder anderen Aufgaben der betreffenden Person in Finnland in Verbindung stehen.

Nach dem Frieden von Stolbova (1617) siedelte eine große Zahl von Finnen nach Ingermanland um und ließ sich dort nieder. Auch die literarische Produktion dieser Finnen und ihrer Nachkommen wurde in die Nationalbibliographie mit aufgenommen, zumal diese Personen sich selbst als Finnen auffaßten.

Publikationen, die nur durch die Tatsache mit Finnland in Verbindung stehen, daß sie einen Finnen oder eine Person finnischer Abstammung als Adressat oder auch Finnland als Land zum Thema haben, wurden nicht in die Bibliographie aufgenommen. Weggelassen wurde die von Sebastian Münster 1544 das erste Mal herausgegebene Kosmographie, die als Beispiel für die finnische Sprache ein finnisches Vaterunser enthält und die zahlreiche Neuauflagen erfahren hat.

Als eine Folge der wechselfollen Geschichte Finnlands ist von den ältesten Veröffentlichungen der finnischen Nationalliteratur nicht immer ein erhaltenes Exemplar bekannt. In diesen Fällen müssen die Publikationen anhand von früheren bibliographischen Quellen beschrieben werden. Die vorliegende Bibliographie enthält insgesamt 215 solche Veröffentlichungen. Von Publikationen, die nur außerhalb Finnlands als Originalexemplar erhalten sind, wurden Kopien und Mikrofilme beschafft und die Sammlungen der Universitätsbibliothek Helsinki hierdurch ergänzt. Als Quellen konnten folgende Bibliotheken herangezogen werden: Bayerische Staatsbibliothek (München), Biblioteket vid högskolan i Karlstad, Bibliothek des Evangelischen Predigerseminars in Wittenberg, Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu (Tallinn), Hauptbibliothek und Archiv der Frankeschen Stiftungen (Halle), Jämtlands länsbibliotek (Östersund), Det kongelige Bibliotek (Kopenhagen), Kungliga Biblioteket (Stockholm), Kungliga Vetenskapsakademiens Bibliotek (Stockholm), Linköpings universitetsbibliotek, Mainzer Stadtbibliothek, Staatsbibliothek zu Berlin — Preußischer Kulturbesitz, Stifts-

och landsbiblioteket i Skara, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjasto (Helsinki), Tallinna Linnaarhiiv, Tartu Ülikooli Raamatukogu, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek (Jena), Turun yliopiston kirjasto, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (Halle), Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin, Universitätsbibliothek der Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg, Universitätsbibliothek der Universität Rostock, Universitätsbibliothek der Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Uppsala universitetsbibliotek.

Aufbau der Bibliographie und Personennamen

Die finnische Nationalbibliographie der Jahre 1488–1700 ist alphabetisch aufgebaut. Die Veröffentlichungen sind nach dem Verfasser geordnet; gibt es keinen hauptverantwortlichen Verfasser, erfolgt die Aufnahme nach dem Titel der Veröffentlichung. Dissertationen werden unter dem Namen des Präses aufgeführt — auch dann, wenn in der Veröffentlichung der Respondent als Verfasser genannt wird. Dissertationen mit unbekanntem Präses findet man unter dem Namen des Respondenten. Veröffentlichungen, die mit der Tätigkeit der Akademie in Turku, des Hofgerichtes Åbo, des Domkapitels Åbo und anderer Körperschaften in Verbindung stehen, sind heutiger Praxis entsprechend in chronologischer Reihenfolge unter dem Namen der jeweiligen Körperschaft aufgeführt. Ein Register der verwendeten Körperschaftsnamen befindet sich auf Seite 44.

Für jeden Personnamen (von Verfassern, Übersetzern, Illustratoren, Adressaten usw.) wurde eine sog. Ansetzungsform gebildet. Zur Vermeidung von Verwechslungen wurden bei der Bildung der Ansetzungsform eine möglichst vollständige Form mit sämtlichen Vornamen und Patronymen angestrebt. Ausgangspunkt ist die Namenform, die in den gedruckten Publikationen am häufigsten angetroffen wird. Ist in den Drucken für dieselbe Person eine ältere und eine neuere Namenform in Gebrauch, orientiert sich die Ansetzungsform an der neueren. Die Orthographie wurde so vereinheitlicht, daß i und j, u und v, vv und w, soweit dies zweckmäßig erschien, durch Buchstaben, die der heutigen Praxis entsprechen, ersetzt wurden.

Als Sprache der Ansetzungsform wird nicht

von der Muttersprache der jeweiligen Person ausgegangen, sondern ausschlaggebend ist der gesellschaftliche Stand der Person. Die Namen Gelehrter haben lateinische Form. Vertreter des Bürgertums und der Beamtenschaft haben schwedische Ansetzungsformen. Die Namen von Gelehrtenöhnen werden in lateinischer Form, die von Gelehrtentöchtern in schwedischer Form angesetzt.

Bei Frauen wird hauptsächlich der Familienname des Vaters in femininer Form angesetzt. Wenn eine Frau in einem Druck unter der maskulinen Form oder dem Familiennamen des Ehemannes erscheint, wurde die Ansetzungsform aus diesen abgeleitet.

Die Ansetzungsformen der Namen sind in einem normativen Namenregister zusammengefaßt, wo unter der jeweiligen Ansetzungsform alle anderen in den Drucken selbst oder in den wichtigsten Bibliographien und Nachschlagewerken vorkommenden Namenformen aufgelistet sind. Hinzugefügt wurden außerdem auch einige Namenformen, die das Auffinden und die Identifizierung der betreffenden Person in anderen Quellen erleichtern. Aus diesem Grund sind zum Beispiel unter dem Namen einer verheirateten Frau auch der Familienname des Ehemannes und unter dem Namen einer geadelten Person auch ihr früherer Familienname, soweit sich dieser bei der Erhebung in den Adelsstand geändert hat, aufgeführt. Unter jeder nichtnormativen Namenform befindet sich ein Verweis auf die Ansetzungsform.

Für jede Person werden möglichst das höchste Amt, das sie bekleidet hat, sowie Geburts- und Todesjahr erwähnt. Ist weder Geburts- noch Todesjahr bekannt, wird in Klammern das Druckjahr der Publikation angegeben, in der die betreffende Person das erste Mal erwähnt wird. Dem Namen eines Studenten, dessen späteres Schicksal unbekannt ist, ist seine Heimatprovinz bzw. die Landsmannschaft, der er angehörte, hinzugestellt. Ist über die Heimatprovinz/Landsmannschaft hinaus auch der Heimatort bekannt, wird dieser gesondert in Klammern angegeben.

Im Personenregister sind alle Personen, die in den Publikationen als Verfasser, Illustratoren, Redakteure, Herausgeber usw. oder als Adressaten erwähnt werden, aufgeführt. Die Namen werden in ihrer Ansetzungsform genannt. Ein hinzugefügter Asteriskus (*) zeigt an, daß es sich um den Adressaten der betreffenden Publikation handelt.

An einigen Stellen wird mit Absicht gegen die streng mechanische alphabetische Reihenfolge verstoßen. Z. B. werden in einigen Fällen — im Einklang mit der vorherrschenden Praxis in der bibliographischen Behandlung alter Literatur — Veröffentlichungen bestimmten Typs, die in regelmäßigen Abständen erschienen, unter einem gemeinsamen Namen zusammengefaßt und in chronologischer Reihenfolge aufgeführt. Es handelt sich hier um gesetzliche Verordnungen, Danksagungen, Gebete, Kommunionbücher, Manuale und Gesangbücher. Eine Liste dieser Publikationstypen befindet sich auf Seite 44. Auch eine Reihe weiterer Praktiken wurde beibehalten. So wird z. B. die gesamte Produktion Agricolas unter diesem einen Namen versammelt, obwohl heutige Praxis die Werke Agricolas etwas anders auflisten würde. Tragen Vater und Sohn den gleichen Namen, wird die Produktion des älteren zuerst genannt.

Die alphabetische Reihenfolge folgt den finnischen Regeln, die Umlaute erscheinen also gesondert nach dem Buchstaben z: a b c ... z å ä ö (ü = y). Zudem sind — wenn es zweckmäßig erscheint — jeweils untereinander gleichwertig: I/J (i/j), U/V (u/v), und W/VV (w/vv). Hat ein griechisches oder hebräisches Wort Einfluß auf die alphabetische Reihenfolge, erfolgt die Einordnung nach der transliterierten Form des Wortes.

Da die Titelseiten hinsichtlich ihres Inhaltes damaligem Gebrauch entsprechend starke Variation zeigen, wurde ein Titelregister erstellt, in dem möglichst alle denkbaren Zugriffsarten auf das jeweilige Werk berücksichtigt werden. Ein Werk kann über die ersten Wörter des Titels (mit Ausnahme von Invokationen) aufgefunden werden und, sofern das Werk unter einem vereinheitlichten Titel verzeichnet ist, über die Titelformen der einzelnen Auflagen oder Teile. Mehrteilige Dissertationen, deren einzelne Teile nach dem jeweiligen Thema benannt sind, sind in dem Titelregister auch über diese Einzelthemen zugänglich. Auch alternative griechische und hebräische Titelformen sind in dem Register in transliterierter Form auffindbar.

Im chronologischen Register werden die Werke unter dem jeweiligen Jahr alphabetisch nach dem Druckort aufgeführt. Im systematischen Register sind die Werke zunächst nach dem Publikationstyp und dann, wenn möglich,

nach dem genaueren Inhalt geordnet: zum Beispiel *Amtliche Veröffentlichungen – Wirtschaft und Erwerbsleben, Amtliche Veröffentlichungen – Kriegswesen und Kriegsergebnisse*. Am Anfang des systematischen Registers befindet sich ein Überblick über die Systematik, um das Auffinden des Gesuchten zu erleichtern.

Schließlich gibt es noch ein Druckorte- und ein Druckerregister. Im Druckorteregister sind unter dem jeweiligen Ort die Buchdrucker aufgelistet, die in diese Bibliographie aufgenommene Drucke hergestellt haben. Im alphabetischen Druckerregister werden die Drucke jeweils in chronologischer Reihenfolge aufgeführt.

Prinzipien der Beschreibung

Die Publikationen wurden *de visu* katalogisiert. Ist von einer Veröffentlichung kein erhaltenes Exemplar bekannt oder war aus anderen Gründen kein Exemplar verfügbar, so ist dies durch einen Asteriskus (*) vor der laufenden Nummer der Eintragung kenntlich gemacht; die bibliographischen Daten sind in diesem Fall in eckige Klammern gesetzt.

Ziel der Beschreibung — obwohl aus praktischen Gründen mit einigen Einschränkungen — ist, dem Benutzer der Bibliographie ein möglichst genaues Bild jedes Werkes als physischem Produkt der Buchdruckerkunst und als unikes Zeugnis handwerklichen Könnens zu vermitteln. Der Benutzer soll in die Lage versetzt werden, die jeweilige (defekte) Publikation identifizieren zu können.

Die Angaben für die jeweiligen Publikationen werden mit folgenden Ausnahmen in ihrer eigenen Orthographie und sprachlichen Form gemacht:

- Die Verwendung von Großbuchstaben ist entsprechend der heutigen Orthographie der jeweiligen Sprache normalisiert.
- Schrägstriche werden als Komma wiedergegeben.
- Doppelpunkt am Ende des Satzes wird als Punkt transkribiert.
- Schrifttypen und -größen bleiben unberücksichtigt.

Textteile in griechischer, hebräischer und arabischer Sprache werden unverändert wiedergegeben. Mit Ausnahme der Invokationen

werden die entsprechenden Textanteile in den Bemerkungen in transliterierter Form aufgeführt. Aus technischen Gründen mußte die Transliteration des Hebräischen stellenweise etwas vergrößert werden.

Weglassungen werden durch „...“ gekennzeichnet. Weggelassen wurden stereotype Attribute und Epitheta. Ist ein Titel außerordentlich lang (z. B. mehrere Seiten) oder ist er Bestandteil einer anderen Publikation, wird er gekürzt wiedergegeben. Müssen die Angaben zu einem defekten Exemplar lückenhaft bleiben, wird dies durch „[...]“ gekennzeichnet. Zur handschriftlichen Eintragung z. B. des Promotionsdatums oder des Tages der Heirat freigelassene Stellen sind durch „[]“ bezeichnet.

Druckfehler und orthographische Besonderheiten, auf die der Leser aufmerksam gemacht werden soll, sind durch den Zusatz „[!]“ markiert.

Die Titel werden mit den genannten Ausnahmen wortgetreu wiedergegeben. Die Form der Titel wurde (ausschließlich der beschriebenen möglichen Weglassungen) nicht verändert und die Reihenfolge der Angaben auf der Titelseite ist unverändert. Andere auf den Titelseiten gemachte Angaben wie Invokationen, Preisangaben, Privilegien usw., die nicht eng mit dem Titel verknüpft sind, werden in den Bemerkungen nachgestellt. Abgekürzte Invokationen sind so belassen. Motti und diverse Rahmensätze wurden fortgelassen.

Auch der Erscheinungsvermerk wird wortgetreu, aber standardisiert in der Form „Druckort : Drucker, Druckjahr“, wiedergegeben. Das Druckjahr wird in jedem Fall in arabischen Ziffern angegeben. Stammt eine Angabe nicht von der Titelseite oder stammt sie aus einer anderen Quelle, steht sie in eckigen Klammern und ihre Quelle wird in den Bemerkungen angegeben. Publikationen, in denen das Druckjahr zwar fehlt, der Titel aber das Datum oder das Jahr des betreffenden Anlasses oder das Jahr, für das die Publikation gedacht war (z. B. Personalschriften, Almanache, Dissertationen, Verordnungen), enthält, wird das im Titel genannte Jahr als Druckjahr angenommen und in eckigen Klammern wiedergegeben. Es muß dabei betont werden, daß das Druckjahr besonders bei den Personalschriften stark, sogar um Jahrzehnte, vom Jahr des Anlasses abweichen kann. Da es sich bei diesen starken Abweichungen jedoch um sehr seltene Ausnahmen

handelt, wurde dennoch nach dem beschriebenen Prinzip verfahren. Die Veröffentlichungen der Akademie in Turku, des Hofgerichtes Åbo des Magistrats Åbo und des Domkapitels Åbo wurden in der Buchdruckerei der Akademie in Turku gedruckt. Gehen diese Angaben aus der Veröffentlichung selbst nicht hervor, wurde Druckort und Drucker dem Erscheinungsvermerk hinzugefügt.

Im Kollationsvermerk werden folgende Angaben gemacht: Seiten- oder Blattzahl, mögliche Illustrationen, bibliographisches Format sowie (in dieser Reihenfolge) mögliche Bild- und Kartenanhänge oder sonstige Anhänge. Die verschiedenen Seiten- und Blattzahlen werden angegeben. Mitgezählt werden dabei nur die Seiten oder Blätter, die die Druckmaschine durchlaufen haben. Angegeben werden auch Leerseiten bzw. -blätter sowie in der Seiten- oder Blattnummerierung auftretende Fehler. Bogensignaturen werden in den Bemerkungen aufgeführt.

Die Bemerkungen sind folgendermaßen geordnet: (1) Angaben aus dem Werk selbst, die keinen Eingang in die bibliographische Beschreibung gefunden haben, wie Invokationen, Dedikationen (inkl. Variationen), Gratulationen (inkl. Variationen), Privilegien, Preisangaben, Imprimatur, Approbatur, Errata und Bogensignaturen, (2) Verweise auf andere Bibliographien und Quellenliteratur, (3) Hinweise auf Verfasser, Übersetzer und Drucker usw., soweit diese nicht aus dem Titel hervorgehen, (4) Bemerkungen zum Inhalt, (5) weitere Angaben zu möglichen Varianten, (6) Transliterationen griechischer und hebräischer Textteile. Darüber hinaus werden bei Bedarf an verschiedenen Stellen Bemerkungen gemacht, wobei auf Klarheit und Konsequenz Wert gelegt wurde. Eine Liste der in den Bemerkungen benutzten Abkürzungen befindet sich auf den Seiten 44-45.

Selbstverständlich kann in einer umfassenden Allgemeinbibliographie nicht alle Information wiederholt werden, die in Spezialbibliographien enthalten ist. Aus diesem Grund wird in der *Finnischen Nationalbibliographie der Jahre 1488-1700* ausgiebig auf andere Bibliographien verwiesen. Es finden sich allerdings ausschließlich Verweise auf Bibliographien, die tatsächlich zusätzliche Information bieten. Eine Liste der benutzten Bibliographien und anderen Nachschlagewerke befindet sich auf den Seiten 46-47.

* * *

Die Verantwortungsbereiche bei der Erstellung dieser Bibliographie waren in folgender Weise aufgeteilt: Mag. theol. Tuija Laine zeichnet für den normativen Namenapparat und das Personenregister verantwortlich, während M.A. Rita Nyqvist für die bibliographische Beschreibung, die allgemeine Aufmachung der Bibliographie sowie die sonstigen Register verantwortlich ist.

Prof. Tapani Harviainen hat die Interpretation und Transliteration der hebräischen und arabischen Textanteile besorgt. Die bibliographische Aufnahme dieser Anteile hat Stud. theol. Olli Nuosmaa übernommen. M.A. Tua Korhonen hat die Interpretation, Transliteration und bibliographische Aufnahme der griechischen Textanteile übernommen. Mag. pol. Anna Perälä hat anhand typographischen Materials für rund 150 Publikationen Druckort und Drucker identifiziert. Die schwedische Übersetzung des historischen Abrisses von Professor Esko Häkli stammt von Lic. Rainer Knapas. Die schwedische Übersetzung der Einleitung und des Vorwortes und die sprachliche Überprüfung des schwedischen Anteils in der Bibliographie wurden von M.A. Kristina Nyman besorgt. Die deutsche Übersetzung stammt von M.A. Klaas Ruppel. Ihnen allen sei hiermit herzlich gedankt.

Unser Dank gilt außerdem folgenden Mitarbeitern der Universitätsbibliothek Helsinki: Cand. phil. Sirkka Havu für ihre Unterstützung bei der Lösung der Probleme in der bibliographischen Arbeit, dem wissenschaftlichen Sekretär Raimo Ojanperä für seine Hilfe bei der Materialbeschaffung, Cand. hum. Jukka Lindeman und dem Bibliotheksangestellten Jari Tolvanen für ihre Hilfe bei der Datenverarbeitung und dem gesamten Personal der Fernleihe der Universitätsbibliothek Helsinki.

Helsinki am Kalevala-Tag 1996

Tuija Laine

Rita Nyqvist

YHTEISÖNNIMET

Tallinnan kymnaasi
Turun akatemia
Turun hovioikeus
Turun lääninhallitus
Turun maistraatti
Turun tuomiokapituli
Valtiopäivät

INSTITUTIO SNAMN

Gymnasiet i Reval
Kungliga Akademien i Åbo
Åbo hovrätt
Åbo länsstyrelse
Åbo magistrat
Åbo domkapitel
Riksdagen

KÖRPERSCHAFTSNAMNE

Gymnasium Reval
Akademie in Turku
Hofgericht Åbo
Provinzialverwaltung Åbo
Magistrat Åbo
Domkapitel Åbo
Reichstag

JULKAISUTYYPI

aapinen
almanakka
asetus
evankeliumit ja epistolat
katekismus
kiertokirje
kiitos
kirkkokäsikirja
kirkkolaki
kutsu
kuulutus
luento-ohjelma
maisterindiplomi
Raamattu. UT
Raamattu. VT
riippikirja
rukous
rukouskirja
virkavaltakirja
virsikirja
vähä katekismus

PUBLIKATIONSTYPER

ABC-bok
almanacka
författning
evangelier och epistlar
katekes
cirkulär
tacksägelse
kyrkohandbok
kyrkolagen
inbjudan
kungörelse
föreläsningsprogram
magisterdiplom
Bibeln. NT
Bibeln. GT
skriftbok
bön
bönbok
tjänstebrev
psalmbok
lilla katekesen

PUBLIKATIONSTYPEN

ABC-Buch
Almanach
Verordnung
Evangelien und Episteln
Katechismus
Zirkular
Danksagung
Agende
Kirchengesetz
Einladung
Bekanntmachung
Vorlesungsverzeichnis
Magisterdiplom
Bibel. NT
Bibel. AT
Kommunionbuch
Gebet
Gebetbuch
Installationsurkunde
Gesangbuch
Kleiner Katechismus

LYHENTEET JA MERKIT

allekirj.	allekirjoitus
appr.	approbatur
ded.	dedikaatio
esip.	esipuhe
grat.	gratulaatio
impr.	imprimatur
inv.	invokaatio
julk.	julkaisija(t)
kirj.	kirjoittaja(t)
l.	lehti/lehdet
mm.	muun muassa
muut kirj.	muut kirjoittajat
ots.	otsikko
priv.	privilegio
s.	sivu(t)
sis.	sisältää
sis. myös	sisältää myös
toim.	toimittaja(t)
transl.	translitteroitu muoto

FÖRKORTNINGAR OCH TECKEN

undertecknad
approbatur
dedikation
företal
gratulation
imprimatur
invokation
utgivare
författare
blad/en
bl.a.
övriga författare
rubrik
privilegium
sida/sidorna
innehåller
innehåller också
redaktör(er)
translittererad form

ABKÜRZUNGEN UND ZEICHEN

Unterschrift
Approbatur
Dedikation
Vorrede
Gratulation
Imprimatur
Invokation
Hrsg.
Verfasser
Blatt/Blätter
u. a.
übrige Verfasser
Überschrift
Privileg
Seite(n)
beinhaltet
beinhaltet auch
Redakteur(e)
translitterierte Form

var.	variantti	variant	Variante
*	julkaisua ei ole nähty	publikationen har inte setts	das Werk lag nicht vor
π	arkintunnukseton lehti	osignerat blad	signaturloses Blatt
[]	käsin täydennettäväksi	tomt utrymme avsett	Raum für
	tarkoitettu tyhjä kohta	att ifyllas för hand	handschriftliche Eintragungen
[...]	julkaisu on puutteellinen	publikationen är defekt	die Publikation ist defekt
	nimekettä on lyhennetty	titeln har förkortats	der Titel wird verkürzt
[!]	painovirhe tai huom!	tryckfel eller obs!	wiedergegeben
q	q;/q;/q;		Druckfehler oder NB!

SANASTOA

ainoa tunnettu kappale
... alusta
arkintunnukseton lehti
arkin tunnus
arkki
dedikaatiosta
ei ole tiedossa säilynyttä ...

ei painettu Suomessa
ei säilynyt
erillispainos
gratulaatiosta
ilmestynyt
jatkoa ei ilmestynyt
julkaisu
julkaisutiedot
kohdehenkilö
ladelma
ladontaero
lehti
lopusta
mahdollisesti
mukaan
myöhempi painos
nimeke
nimeke täydennetty ...
nimiölehti
nähdystä kappaleesta
puuttuvat ...
nähty kappale ...
oikolukuvedos
osa(t)
painaja
painajanmerkki
painopaikka
painos
painovirhe
painovuosi
puutteellinen
sisältyy myös teokseen:
sivu
tekijä
teoksena:

TERMER

det ända kända exemplaret
ur början av ...
osignerat blad
signatur
ark
ur dedikationen
bevarad/bevarat ...
icke känd/känt
ej tryckt i Finland
ej bevarad/bevarat ...
särtryck
ur gratulationen
utgiven
ingen fortsättning
skrift, publikation
impressum
adressat
sättning
skiljaktighet i sättningen
blad
ur slutet av
möjligen
enligt
senare upplaga
titel
titeln kompletterad ...
titelblad
det undersökta exemplaret
saknar ...
det undersökta exemplaret ...
korrekturavdrag
del/delarna
tryckare
tryckarmärke
tryckort
upplaga
tryckfel
tryckår
defekt
ingår också i:
sida
författare
som bok

WÖRTER UND WENDUNGEN

einziges bekanntes Exemplar.
von Anfang ... an
signaturloses Blatt
Bogensignatur
Bogen
aus der Dedikation
ein(e) erhaltene(e/s) ... ist
nicht bekannt
nicht in Finnland gedruckt
... nicht erhalten
Sonderdruck
aus der Gratulation
erschieden
Fortsetzung nicht erschienen
Veröffentlichung, Publikation
Erscheinungsvermerk
Adressat
Satz
unterschiedlicher Satz
Blatt
ab Ende
möglicherweise
laut
spätere Auflage
Titel
Titel vervollständigt ...
Titelblatt
im vorliegenden Exemplar
fehlen ...
das vorliegende Exemplar ...
Korrekturabzug
Teil(e)
Drucker
Druckerzeichen
Druckort
Auflage
Druckfehler
Druckjahr
defekt
auch enthalten in:
Seite
Verfasser
als Buch

teoksessa:	i:	in:
teos	verk, bok	Werk, Buch
tiedossa on vain ...	endast ... är känd/känt	bekannt ist/sind nur
todennäköisesti	sannolikt	wahrscheinlich
tyhjä(t)	tom(ma)	leer
ulkoasutiedot	kollation	Kollationsvermerk
vain ... säilynyt	endast ... har bevarats	erhalten ist/sind nur ...
virheellisesti	felaktig/felaktigt	irrtümlich

BIBLIOGRAFIAT

Bygdén I-II

Bygdén, Leonard, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. I-II. Uppsala 1898-1915. Faksimilutgåva: Stockholm 1974. (Suecica rediviva 40.)

Cederberg

Cederberg, A.R., Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton ja Tarton-Pärnun yliopistossa v. 1632-1710. Helsinki 1939. (Suomen sukutukimusseuran vuosikirja. XXIII. S. 8-132.)

Collijn I-III

Collijn, Isak, Sveriges bibliografi intill år 1600. I-III. Uppsala 1927-31.

Collijn IV

Collijn, Isak, Sveriges bibliografi. 1600-talet. Uppsala 1942-46.

Hultin

Hultin, Arvid, Luettelo Helsingin yliopiston arkkikirjallisuudesta. - Katalog över Helsingfors universitetsbiblioteks samlingar av skillingstryck. 1-3. Helsinki 1929-32. (Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja. 12)

Kilpi

Kilpi, Volter, Suomenkielisen kirjallisuuden varhaispainokset vuoteen 1642. - Historiallisia tutkimuksia Artturi H. Virkkusen kunniaksi 19.1.1924. Turku 1924. (Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja. 1. S. 63-103.)

Leinberg

Leinberg, K. G., Dissertationes academicae fennorum extra patriam. Helsingfors 1900. (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, utg. af Finska vetenskapssocieteten. 58. S. 347-523.)

Leinberg Or.

Leinberg, K. G., Orationes academicae fennorum extra patriam habitae. 1902. (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utg. af Finska vetenskapssocieteten. 61. S. 243-305.)

Lidén I

Lidén, Joh. Henr., Catalogus disputationum, in academiis et gymnasiis Sveciae habitarum. I (Upsalienses). Upsaliae 1778.

Melander

Melander, Toini, Personskifter hänförande sig till Finland 1562-1713. 1-5. Helsingfors 1951-59. (Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter. 22.)

Meyer

Meyer, Ernst, Program utg. vid Uppsala universitet 1599-1700. Uppsala 1905. (Uppsala universitets årsskrift. 1905.)

Pipping

Pipping, F. W., Förteckning öfver i tryck utgivna skrifter på finska - Luettelo suomeksi präntätyistä kirjoista.

Helsingfors 1856-1857. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. 20.) Jäljennöspainos: Porvoo 1967.

Rämä

Lisäyksiä Fredrik Wilhelm Pippingin bibliografiaan Luettelo suomeksi prääntätyistä kirjoista - Tillägg till Förteckning öfver i tryck utgivna skrifter på finska av Fredrik Wilhelm Pipping. Toim. - Red. Irja Rämä. Helsinki 1984.

Sainio

Sainio, Matti A., Dissertationen und Orationen der Universität Dorpat 1632-1656. Stockholm 1978. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Årg. 58, 1978. Vol. 141.)

SAJ

Vallinkoski, J., Suomen almanakat ja kalenterit 1608-1956. Helsinki 1957. (Suomen almanakan juhlakirja. S. 291-367.)

Stiernman

Stiernman, Anders Anton, Aboa literata. Holmiae 1719. Jäljennöspainos: Jyväskylä 1990. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. 518.)

Vallinkoski

Vallinkoski, Jorma, Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828. Helsinki 1962-69. (Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja. 30.)